

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
2 (2012), ss. 55-98.

HZ. PEYGAMBER'E MELEKLERİN YARDIMI HUSUSUNDA ÖNE SÜRÜLEN BAZI İDDİALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Hocaoğlu

Y. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Ü. İlahiyat F., Tefsir

Özet: Allah Kur'an'da iman edenleri hayatlarının her safhasında özellikle de sıkıntı ve savaş anlarında desteklediğini ifade etmektedir. Bu desteğin bazen iman edenlerin kalbine sekinet indirme, kâfirlerin kalplerine de korku verme şeklinde olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Allah bazen su, bazen rüzgâr, bazen yağmur, bazen de melekler göndererek müminlere yardım ettiğini beyan etmektedir. Biz bu çalışmamızda iman edenlere meleklerin yardımı konusunu ele alacağız. Özellikle meleklerin yardımını konu edinen ayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda ileri sürülen bazı görüşleri değerlendireceğiz.

Anahtar kelimeler: Melekler, Bedir Savaşı, Allah'ın yardımı, Enfal Suresi

An Evaluation of Some Assertions Raised as Concerned with the Assistance of the Angels to Prophet Mohammad

Abstract: Allah expresses in the Quran that he supports those who believe in him in every stage of their lives, especially during distressed times and wars. It is revealed that this support sometimes becomes manifest as confidence and calm in the hearts of Muslims and on the contrary, fear in the hearts of unbelievers. Allah also announces that he helps to Muslims by sending water, wind, rain, and angels from time to time. In this study, we will deal with the assistance of angels to those who believe, and especially try to evaluate the opinions put forward as concerned with the verses, which refer to assistance of the angels.

Key words: Angels, Battle of Bedr, assistance of Allah, Enfal Surah

تقييم بعض المزاعم المطروحة بشأن نصر الملكة للنبي (ص)

الملخص: يبين الله تعالى في القرآن الكريم أنه يؤيد المؤمنين في مراحل حياتهم كلها خاصة على الشدائد و في ميدان القتال. و هذا التأييد يتحقق أحيانا بإنزال السكينة في قلوب المؤمنين و بإلقاء الرعب في قلوب الكافرين أحيانا أخرى. إضافة إلى ذلك، يفيد الله تعالى أنه منزل الماء والمطر و مرسل الرياح والملكة لنصر المؤمنين. في هذه المقالة، سنتناول نصر الملكة للمؤمنين و خاصة، سنقيم بعض الآراء المطروحة حول فهم الآيات التي تتعلق بنصر الملكة للمؤمنين.

الكلمات المفتاحية: الملكة، غزوة بدر، نصر الله، سورة الأنفال.

Giriş

Yüce Allah, Enfal sûresinin 9-10. ayetlerinde iman edenlere bin melekle yardım edeceğini; Ali İmrân sûresinde de iman edenleri üç bin melekle, onlar sabreder ve sakınırlarsa beş bin melekle destekleyeceğini va'd etmektedir. Cenab-ı Allah, bu yardımı da iman edenlere müjde ve onların kalplerinin mutmaîn olmaları için yaptığını beyan etmektedir. Yine Yüce Allah, Ahzab savaşında, Hz. Peygamber Sevr mağarasında ve Huneyn savaşında iken, iman edenleri “görünmeyen ordular” ile desteklediğini belirtmektedir. Bu konuda Mehmet Azimli ve Mustafa İslamoğlu gibi bazı araştırmacılar, Allah'ın iman edenlerin üzerine melek indirmesini sadece müjde bağlamında değerlendirmekte ve yardım için gökten melek indirilmediğini iddia etmektedirler. Biz, bu çalışmamızda meleklerin yardım meselesini özellikle Mehmet Azimli'nin “Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardım Meselesi”¹ adlı makalesi çerçevesinde ele alacağız. Ayrıca Mustafa İslamoğlu'nun da bu konuyla ilgili yaklaşımını “Gerekçeli Meal-Tefsir”inden² faydalanarak değerlendireceğiz. Konuyu ele alırken, yazarların iddialarını italik olarak nakledeceğiz. Sonra da ilgili bölümün değerlendirmesini yapacağız. Bu arada konuyla ilgili faydalandığımız kaynakların özellikle yazarların da istifade ettikleri eserler olmasına dikkat ettiğimizi, belirtmekte fayda görmekteyiz.

Azimli makalesine öncelikle Bedir ve Hendek savaşlarının önemine değinerek başlamaktadır. Bu savaşlarda Allah tarafından müslümanlara gönderilen yardımlarla ilgili rivayetleri zikrettikten sonra rivayetleri savaşlara göre tenkîde tabi tutar. Sonunda da konuyla irtibatlı ayetlerin yorumlarını müfessirlerden nakillerde bulunarak değerlendirmesine geçer. Şimdi Mehmet Azimli'nin konuyla ilgili iddialarına geçebiliriz.

¹ Mehmet Azimli, “Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardım Meselesi”, **Journal of Islamic Research**, 2010, 21(3), ss. 172-83

² Mustafa İslamoğlu, **Hayat Kitabı Kuran Gerekçeli Meal- Tefsir**, Düşün, İstanbul, 2010, ss, 311-312, 876, 897, 1018.

I-İnsan-Şeytan İlişkisi

Azimli, Bedir savaşında şeytanın Süraka b. Malik şekline girip Mekkelileri savaşa teşvik ettiğine dair rivayeti pek makul bulmaktadır.³ Yazar, olayın “Şeytan-insan ilişkisi açısından ve böyle bir şeyin olup-olmayacağı açısından düşünüldüğünde de kabul edilebilir bir yanının görülmediğine” inanmaktadır. O, “Bu konuyu ‘Siyeri Farklı Okumak’ adlı kitabında açıkladığını” belirtmektedir.⁴ Yazar, şeytanın Necd’li yaşlı bir adam kılığında geldiğine dair rivayetin, Ebu Cehil’in sunduğu görüşlerin şeytani görüşler olduğuna vurgu yapmak üzere ortaya konulduğunu/uydurulduğunu iddia etmektedir. Yoksa ona göre “şeytanın insanla bu şekilde bir iletişimi mümkün gözükmemektedir.”⁵

Kaynak olarak zikredilen “Siyeri Farklı Okumak” adlı eserde, şeytan-insan ilişkisi açısından sadece Necd’li ihtiyar adamın Daru’n-Nedve’deki olayı zikredilmektedir. Müellif konuyla ilgili “*Tarihte anlatılan kimi efsane ve hurâfelerin dışında insan-şeytan arası böyle bir ilişki olduğunu göremediği*”ni iddia etmesine rağmen, çalışmasında⁶ konuyla ilgili Kur’an’da geçen aşağıda zikrettiğimiz insan-şeytan ilişkisine dair ayetlere hiç değinmemektedir.

Kur’an’da İblisin cinlerden olduğu⁷ ve onun iman etmeyenlerin velisi olmasından⁸ dolayı müslümanlarla mücadele etmeleri için onlara vahyettiği⁹ belirtilmektedir. Muhtemelen bu sebeple insanlardan bazılarının cinlere sığındığı,¹⁰ dünyada insanlarla cinlerin

³ Mehmet Azimli, “**Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**”, s. 174. Rivayet o ki müşrikler toplandığı zaman şeytan Necd’li ihtiyar şeklinde gelip Kinane kabilesinin kendilerini destekleyeceğini iddia etmiş bunun üzerine de müşrikler savaşa çıkmışlardır. Bkz. İbn Hişam, **es-Siretü’n-Nebeviyye**, I, 612.

⁴ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 174

⁵ Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 168

⁶ Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 165.

⁷ Kehf 18/50

⁸ A’raf 7/27

⁹ Enam 6/121

¹⁰ Cin 72/6. Taberi konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir. Allah, cinlerden adamlar/rical kıldığı gibi onlardan insanlar da var etmiştir. Hatta o, konuyla

birbirinden faydalandıkları¹¹ belirtilmektedir. Bununla birlikte şeytanın kabilesinin,¹² taraftarının,¹³ atlı ve yaya¹⁴ ordusunun¹⁵ olduğu da ifade edilmektedir. Ayrıca cinlerin Hz. Süleyman'ın (a.s.) emri altına verildiği, dalgıçlık¹⁶ ve inşaat işiyle uğraştıkları¹⁷ hatta onun cinlerden olan bir ordusunun varlığından bahsedilmektedir.¹⁸ Bunlarla birlikte cinlerin Hz. Süleyman'a (a.s.) mabedler, heykeller, sabit kazanlar vb. yaptıkları da ifade edilmektedir.¹⁹

Bize göre şeytan-insan ilişkisini anlatan bu tür ayetler, şeytanın insanla doğrudan iletişime geçebileceğine delâlet etmektedir. Özellikle konumuzla doğrudan ilgili gördüğümüz Enfâl sûresi 48 ve Haşr sûresi 16. âyetleri üzerinde ayrıca durmakta fayda mülâhaza ediyoruz.

Yazarın da kaynak olarak kullandığı Fahreddin Râzî, Enfâl sûresi 48. âyetin tefsirinde İblisin, insan kılığına girmesi başlığı altında

ilgili şu bilgiyi de vermektedir. "Cinlerden bir grup gelip durdular, onlara 'siz kimsiniz', denildi, Onlar 'biz, cinlerden insanlarız' dediler. Bu şekilde onlardan insanlar da kılınmıştır." Taberi, **Camîu'l-Beyan**, XXIV, 711.

¹¹ Enâm 6/128

¹² A'raf 7/27. Bu ayete dayanarak Zemahşeri, insanların cinleri göremeyeceğini ifade ederken (Zemahşeri, **Keşşaf**, II, 98); İbn Aşur gibi bazı müfessirler de Allah'ın izni ile cinlerin gerçek şekillerinin haricinde bir şekle girerek insanların görebileceğini ifade etmektedirler. Buna örnek olarak da Ebu Hureyre'nin, fitır sadakasını çalarken iki defa yakaladığı şahsın aslında şeytan olduğu rivayetini nakletmektedirler. İbn Aşur, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, VII, 80; Reşit Rıza, **Menar**, VII, 264.

¹³ Fâtır 35/5

¹⁴ İsr'a 17/64. Mesela bu ayetin açıklamasında "her masiyete çağıran yaya ve atlı kimseler, şeytanın yaya ve atlı ordusudur" şeklinde ifade edilirken, şeytanın kendisine itaat eden cin ve insanlardan atlı ve yaya ordularının olduğunu da nakledilmektedir. Taberi, **Camîu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an**, Tah. Ahmed Mahmud Şakir, Müessestü'r-Risale, 2000, yrs. XVII, 491; Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1420, XXI, 368; Kurtubi, **el-Cami li Ahkami'l-Kuran**, X, 289.

¹⁵ Mücâdile 58/19.

¹⁶ Enbiya 21/82.

¹⁷ Sâd 38/37.

¹⁸ Neml 27/17. Hz. Süleyman'a verilen cinlerin, cin mi yoksa insan mı olduğuyla ilgili tartışma için bkz. Mevdudi, **Tefhimü'l-Kur'an**, IV, 98-99, 113. 505; III, 325; Muhammed Esed, **Kuran Mesajı Meal-Tefsir**, İşaret, İstanbul, 1999, III, 1335; Mustafa İslamoğlu, **Hayat Kitabı Kur'an**, Neml sûresi 17. Ayetin 5. dipnotu. 738

¹⁹ Sebe 34/13.

konuyu tartışmakta ve ayette ifade edildiği şekilde iblisin insan şekline girdiğini kabul ederek buna karşı çıkanların sorularını cevaplamaya çalışmaktadır.²⁰

Haşr süresi 16. âyetin tefsirinde de Mevdûdî şöyle demektedir: “Yani münafıklar, şeytanın insana yaptığını Yahudilere yapmaktadır. ‘Bugün siz, müslümanlara karşı savaşın, biz sizinleyiz’ diyorlar ama vakit gelince onlara sırt çevirecek ve başlarına ne geldiğini sormayacaktır. Şeytan da aynı şekilde kâfirleri aldatır. Tıpkı Kureyş kâfirlerine Bedir savaşında ‘bugün Müslümanlar size karşı koyamaz’ diyerek onları şişirdiği gibi şeytan, ‘bugün insanlardan yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım’ 8/48 demişti, ama iki ordu yüzyüze geldiğinde şeytan kaçarak ‘ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum. Ben Allah’tan korkarım zira Allah’ın cezası çetindir’ 8/49 demişti”²¹.

İşte tam da burada Yazarın “(şeytanın Necd’li yaşlı bir adam kılığında geldiği şeklindeki) bu rivayet, toplantı sırasında Ebu Cehil’in sunduğu görüşlerin şeytani görüşler olduğuna vurgu yapmak üzere ortaya konulsa gerektir. Yoksa şeytanın insanla bu şekilde bir iletişimi mümkün gözükmemektedir”²² iddiasını hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü bu fikri veren şeytan, savaş sırasında kaçtığı ifade edilirken Ebu Cehil’in savaştan kaçmadığı ve öldürüldüğü bilinmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber’den “Bir gece şeytanın kendisine gelip namazına mânî olmak istediğini, bunun üzerine onu yakalayıp mescidin bir yerine bağlayıp ashabına göstermek istediğini ancak Hz. Süleyman’ın (a.s.) duasından dolayı bu fikrinden vazgeçtiği nakledilmektedir.”²³

²⁰ Razi, **Tefsir-i Kebir**, Ter. Heyet, Akçağ, Ankara 1991, XII, 332-334. Reşit Rıza da şeytanın ordularıyla kâfir ordusunun arasında olup onlara vesvese verdiklerini, iki ordu karşılaştığında melekleri görünce vesvese vermeyi bırakıp kaçtuklarını nakletmektedir. Reşit Rıza, **Menar**, X, 25.

²¹ Mevdudi, **Tefhimü'l-Kur'an**, İnsan, İstanbul, 1991, VI, 203.

²² Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 168.

²³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XIII, 49 Hd. No: 7969; Buhari, **Camiu's-Sahih**, I, 176, Hd. No. 449; Müslim, **Camiu's-Sahih**, II, 72, Hd. No: 1237; Nesai, **Sünen**, VI, 443, Hd. No: 11440; Beyhaki, **Sünenü'l-Kübra**, II, 219, h. No, 3001. Şuayb Arnaut bu hadisin isnadının sahihaynın şartına göre sahih

Dolayısıyla yazarın “tarihte anlatılan kimi efsâne ve hurâfelerin dışında insan-şeytan arası böyle bir ilişki olduğunu göremediği” iddiasının, onun “efsâne ve hurâfelerden” Kur’an ayetlerini ve hadisleri görmezlikten gelmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu yüzden biz, yazarın hem delilleri incelemeyen hem de ileri sürülen rivayetleri ve fikirleri kritik etmeden bir sonuca vardığı kanaatini taşımaktayız.

Yazar, şeytanın Necd’li ihtiyar bir adam şeklinde toplantıya katılma rivayetini bir başka noktadan da eleştirmektedir. Ona göre “*Şeytanın Necd’li bir ihtiyar şeklinde toplantıya iştirak etmesi, mümkün değildir*”, çünkü söz konusu toplantı “gizli” yapılmaktadır. Gizli olarak yapılan bu toplantının sonucunu, Hz. Peygamber’in nasıl öğrendiği problemini de “*Hz. Peygamberin büyük halası Rukayka bnt. Sayfi’nin –muhtemelen dedikoducu komşularından duyup- Kureyş’in toplandığı ve bu gece suikast yapacaklarını Hz. Peygambere bildirdi*”²⁴ şeklinde halletmeye çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi yazar, şeytanın Necd’li bir ihtiyar şeklinde gelip toplantıya katılmasını “gizlilik” gerekçesinden dolayı reddetmektedir. Bununla birlikte Daru’n-Nedve’de “gizli” olarak yapıldığını iddia ettiği bu toplantının neticesini Hz. Peygamberin halasının nasıl duyduğu problemini halletmek için de “*Muhtemelen sokak dedikodularından duymuştur*” şeklinde bir varsayım da bulunmaktadır. Ancak bu varsayım da bize göre problemi halletmemektedir. Yazarın “gizli” olarak yapılmış olduğunu iddia ettiği bu toplantının bilgisinin nasıl sokak dedikodusu haline geldiği, açıklanması gereken bir husustur ancak yazar, bu konu üzerinde hiç durmamaktadır.

olduğunu ifade etmektedir. İbn Hibban, **Sahih**, XIV, 329, Hd. No. 6419. Bu minvalde Ebu Hureyre’nin Ramazanda toplanan sadakaların başına görevlendirildiğinde hırsızlık yaparken yakaladığı kişinin şeytan olduğu nakledilmektedir. Buhari, **Sahih**, II, 812 Hd. No, 2187;III, 1194, Hd. No. 3101, Nesai, **Sünen**, VI, 238, Hd. No. 10795.

²⁴ Azimli, **Siyeri Farklı Okumak Mekke Yılları**, Ankara Okulu, Ankara 2008, s. 172. İbn Sa’d, Hz. Peygamber’e bu toplantının haberini, Cebrâil’in bildirdiğini belirtmektedir. İbn Sa’d, **Tabakâtu’l-Kübrâ**, Daru Sadr, Beyrut, trs. I, 227. Ancak yazar, ya bu rivayeti görmediği ya da Hz. Peygambere bu şekilde manevi bir desteğin gelmeyeceğini düşündüğü için bu rivayeti çalışmasında zikretmemektedir.

Burada diğ er bir sorun da bu toplantının “gizli” olmasıdır. Hamidullah, Muhammed Gazali²⁵ gibi bu toplantı için “gizli” notu düşmemektedir.²⁶ Ayrıca İbn Hişâm da bu toplantının gizli olduğunu ifade etmemektedir.²⁷ Ancak yazar, düşünce sistemini bu toplantının “gizli” olmasına kilitlemiş gözükmemektedir.²⁸ Azimli, toplantının gizli yapıldığını görebildiğimiz kadarı ile Taberî'ye dayandırmaktadır.²⁹ Ancak biz, Taberî'nin konuyu açıkladığı yerde bu toplantının gizli yapıldığına dair bir işaret bulamadık.³⁰ Ayrıca söz konusu yerde Taberî, şeytanın yaşlı bir adam şeklinde geldiğini nakletmektedir.³¹ Burada şunu ifade etmek gerekir ki yazar, hem Necd'li yaşlı adam rivayetinin makul olmadığını kabul etmekte³² hem de aynı rivayette geçen diğ er bir bilgiyi -ki bu bilgi bizim baktığımız nüshada yoktu-sahih addetmektedir. Bu durumun, yazarın olaya objektif yaklaşmadığını gösterdiğini düşünmekteyiz. Ayrıca İbn Sa'd, “*Görüşüne başvurulması gereken herkesin bu toplantı için Daru'n-Nedve'de bir araya geldiğini*” de ifade etmektedir.³³

Azimli, Necd'li yaşlı adam kıssasının makul olmadığını ispat etmek için müşriklerin duruma vâkıf olan bu adama onun hakkında kim olduğu, nerden geldiği gibi bazı temel bilgileri sormaları gerektiğini ifade etmektedir.³⁴ Oysa İbn Hişâm ve Taberî, kıssayı anlatırken yaşlı adam Daru'n-Nedve'ye girerken kapıda duran görevlinin ona kim olduğunu sorduğunu, bunun üzerine adamın kendisini

²⁵ Muhammed Gazali, **Fıkhu's-Sire**, Risale, İstanbul, 1991, s. 176

²⁶ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, İrfan, İstanbul, 1993, s. I, 161

²⁷ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Daru İbn Kesir, II, 481.

²⁸ Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 172. Asım Köksal, bu toplantıya katılan bazı müşriklerin isimlerini verdikten sonra toplantıya çok sayıda müşriğin katıldığını nakletmektedir. Ayrıca o, sadece karardan haberi olmaması için Haşimoğullarından kimsenin katılmadığını rivayet etmektedir. Asım Köksal, **H. Muhammed**, I-II, 658.

²⁹ Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 167.

³⁰ Taberî, **Tarihu'l-İmam ve Mulûk**, Tah. Muhammed Ebul Fadl İbrahim, Beyrut, trs. II, 370-71.

³¹ Taberî, **Tarihu'l-İmam ve Mulûk**, II, 370

³² Kaynaklarda rivayeti nakleden ravilerin sika olduğunu belirtilmektedir. İbnü'l-Kayyim, **Zadü'l-Mead**, III, 76.

³³ İbn Sa'd, **Tabakatu'l-Kübra**, Beyrut, 1957, I, 227

³⁴ Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 168

tanıttığını nakletmektedirler.³⁵ Hatta onun beni kinânenin eşrafından olduğu ve müşriklere bu şekilde güvence verdiği belirtilmektedir.³⁶

II-Rivayetleri Değerlendirmede Görülen Bazı Problemler

a-Rivayetlerin Kur'an'a Arzı Meselesi

Azimli, bu savaşta “meleklerin görüldüğünü ifade eden rivayetlerle meleklerin görünmediğini belirten rivayetlerin çeliştiğini, hangi rivayet esas alınırsa diğerinin ona ters düştüğünün görüleceğini” belirtmektedir.³⁷ O, iddiasına şöyle devam etmektedir: “Eğer bu melekler, Müslümanlarla birlikte aynı safta müşriklerle savaşırlarsa, bu durumda müşrik ordusuna müslüman sayısı fazla görünecekti, verilen en az sayısı bin rakamını alsak bile müslüman ordusunun sayısı müşriklere 1300 kişi olarak görüleceğini bunun da ‘sizi de onların gözünde azaltıyordu’³⁸ 8/44 ayeti ile çelişeceğini belirttikten

³⁵ İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 481; Taberi, **Tarih**, II, 370

³⁶ İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 612

³⁷ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 174,

³⁸ Burada şunu ifade etmek gerekmektedir ki yazar ayetlerin mecaz-temsil-hakikat olma yönlerini işine geldiği yönde kabul etmektedir. Şöyle ki yazar meleklerin savaşa katılmadıklarını kabul ettiği için meleklerin müslümanların safında savaştıklarında sayıları fazla görülecektir. Bu da “Kur'an-ı Kerimde bu savaşta “sizi de onların gözünde azaltıyordu” şeklinde kâfirlere müslümanların sayısının az görüldüğü açıkça belirten” ayetle çelişecektir. Dolayısıyla bu görüş reddedilmelidir. Yazar burada görüşüne uyduğu için ayetin metnini lafzı alırken görüşüne aykırı gelen Bedir savaşıyla ilgili Allah'ın gökten suyu Müslümanların kalplerini birbirine bağlamak ve savaşta onları sebat ettirmek için indirdiğini açıkça ifade etmesine rağmen yazara göre burada yağmurun müslümanlara özel olarak yağdırıldığına dair bir işaret yoktur. Yazar biraz daha ileri giderek Allah Ahzap suresi 26. ayetinde “Ehli kitaptan onlara (müşrik ordularına) yardım edenleri kalelerinden indirdiğini ve onların kalplerine korku düşürdüğünü açıkça ifade etmesine rağmen durumun “ayette anlatılanların tersine olduğunu” aslında fiilen Allah'ın yaptığı bir şeyin olmadığını iddia etmektedir. Burada yahudilerin kalplerine korku düşüren ve onları kalelerinden indirenlerin müslümanlar olduğunu bu bağlamda savaştaki yardım konusunu da Allah'ın insan doğasına verdiği kabiliyetler ve doğal olaylar olarak anlıyoruz” demektedir. (Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.180) Dolayısıyla yazarın makalesinde “ayetlerin açıklığını” görüşüne uyup- uymama durumu haricinde neye dayanarak anlaşılacağını tespit edemedik.

sonra meleklerin bu savaşta savaştıkları iddiasının bu ayetle de tezat teşkil ettiğini”³⁹ iddia etmektedir.

Yazar iki rivayetin birbiriyle çeliştiği için birini kabul edip diğerini reddetme yerine sanki bütün rivayetleri reddetmektedir. Usûl açısından bakıldığında iki rivayet birbiri ile çeliştiğinde değerlendirme şu şekilde olmalıdır. Birbirini nakzeden iki rivayetten ya biri sahihtir, diğeri zayıftır, dolayısıyla sahih olan tercih edilmelidir. Ya iki rivayetten ikisi de sahihtir, biri nâsih diğeri mensûhtur. Ya da her ikisi de sahihtir, ikisi ile de amel edilebilir.⁴⁰ Görebildiğimiz kadarı ile yazar, verdiği rivayetlerin sened tenkîdini yapmadan metin tenkîdine girişmekte daha doğrusu rivayetleri birbiriyle çarpıştırıp hükümsüzleştirmeye çalışmaktadır. Müellif, rivayetlerin arasını telif etme gayretinde gözükmemektedir. Oysa konuya ilmî açıdan yaklaşp makûl rivayeti tercih edip, reddettiğinin gerekçesini ifade etmesi gerekirdi. Ne yazık ki yazar, iki rivayeti çarpıştırıp ikisinin de hükümsüz olduğu neticesine varmaktadır. Bu bakış açısıyla konuya yaklaşıldığında ayetler bile hükümsüzleştirilebilir. Nitekim yazarın “meleklerin görülmesi halinde müslüman ordularının sayısı bin üçyüz edeceği, bunun da “Allah, sizi de onların gözünde azaltıyordu” 8/44 ayetiyle çeliştiği” iddiasına kaynak teşkil eden “Allah olacak bir işi yerine getirmek için (savaş alanında) karşılaştığınız zaman **onları sizin gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu...**” şeklindeki Enfal suresi 44. ayeti ile “(Bedir’de) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır, biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise **bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir grup...**” şeklindeki Ali İmran suresi 13. ayeti çelişmektedir.

Bu iki ayeti okuyup tekrar yazarın iddiasını hatırlayacak olursak, iki rivayetten biri meleklerin görüldüğünü, diğeri rivayetin de meleklerin görünmediğini ifade ettiği için iki haberin de reddedilmesini gerektiriyorsa veya meleklerin görünmesi durumunda “onların gözünde azaltıldığı” ayetinden dolayı rivayetlerin uydurulmuşluğu

³⁹ Azimli, **H. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.175.

⁴⁰ Cessâs, **Usulü'l-Fık: el-Müsemma el-Fusûl fi'l-Usûl**, (Thk. Casim en-Neşemi), Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Küveyt, 1994, III, 161.

ortaya çıkıyorsa, Ali İmrân sûresi 13. âyeti ne yapacağız? İşte “Modern aklın çıkmazı”nın burada başladığına inanmaktayız. Yani bir biriyle tezatmış gibi görülen iki rivayet, hiçbir ilmî kritere tâbî tutulmadan subjektif yaklaşımla reddedilmekte veya bir rivayet ayetle çelişiyormuş gibi görüldüğünden dolayı rivayet, hemen terk edilmektedir. Ancak iki ayet karşı karşıya geldiğinde “Modern akıl” akletme yetisini, “yorumlama” adı altında hemen harekete geçirmektedir. Çünkü ayet zayıf veya uyduma addedil(e)meyecektir. Bunun en somut örneğini Reşit Rıza’nın bu iki ayet arasını cem etme çabasında görülmektedir.⁴¹

Ali İmran suresi 13. ayete geri dönersek Râzi, Reşit Rıza ve Süleyman Ateş, ayette söz konusu savaşın, Bedir savaşı olduğunu nakletmektedirler.⁴² Hatta Râzi, söz konusu ayette ifade edilen savaşın Bedir savaşı olduğu hususunda müfessirlerin ittifak ettiğini⁴³, Reşit Rıza da bunun cumhûrun görüşü olduğunu belirtmektedir.⁴⁴ Müfessirler, ayette ifade edilen “iki kat gören kimselerin kâfirlerdir” naklinin en sahih görüş olduğunu ifade ettikten sonra⁴⁵ Ateş, kafirlerin Müslümanları çok görmesinin Allah’ın yardımını sayesinde gerçekleştiğini belirtmektedir.⁴⁶ Razi, ayette ifade edilen rü’yetin zannetme, tahmin etme anlamında olduğunu, çok korkan insanların az sayıdaki kimseleri gayet kalabalık zannedebileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte diğer görüş olarak “Allah melekleri de indirdiği için Müslüman askerlerin sayısı çoğalmış olabileceğini” de belirttikten sonra “birinci görüşün daha uygun olduğunu, çünkü ifade de

⁴¹ Reşit Rıza, Ali İmran suresi 13. ayetinde Bedir savaşının murad edilmiş olabileceğini ifade ettikten sonra muhtemelen söz konusu tenakuz gibi görülen durumu halletmek için bunun mutlak olarak anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir. “Nice az topluluklar nice çok topluluklara galip gelmiştir” ayetiyle soruna çözüm bulmaya çalışmıştır ancak Müslümanların fazla olduğu savaşlara veya Peygamberin yaptığı diğer savaşlara bu mutlak ifadeyi uygulamamaktadır. Reşit Rıza, **Menar**, III, 194-196

⁴² Razi, **Tefsir**, VI, 180, Reşit Rıza, **Menar**, III, 194; Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuk Neş. İstanbul, II, 19.

⁴³ Razi, **Tefsir**, VI, 180

⁴⁴ Reşit Rıza, **Menar**, III, 194.

⁴⁵ Razi, **Tefsir**, VI, 181, Ateş, **Tefsir**, II, 20.

⁴⁶ Ateş, **Tefsir**, II, 20.

sadece iki gruptan söz edildiğini, meleklerin kıssasının burada söz konusu olmadığını” belirtmektedir.⁴⁷

Bundan sonra Razi, “Allah, dilediğini yardımıyla destekler” bölümünün meleklerle desteklenme şeklindeki Hasan Basri rivayetini naklederek konuyu bitirir⁴⁸

Bize göre, iman edenlerin bin meikle yardım görmeleri, Ali İmrân sûresinde anlatılan müslümanların “iki kat gösterilme”yle açıklanabilir. Dolayısıyla bu, Enfal suresinde az gösterilme durumuyla çelişmemektedir. Çünkü ayette müslümanların da az gösterildiği ifade edilmektedir. Şayet müslümanların sayısının çok gösterilmediğini kabul edecek olursak, Bedir savaşında müslümanların sayısı, müşriklerin sayısının yaklaşık üçte biri kadardır. Bu tabloda az olan müslümanların sayısının az gösterilmesinin mantığı açıklanması gereken bir durumdur. Her şeyi mantık çerçevesinde yorumlamaya çalışan yazar, ne yazık ki bu problemi izah etme gereği hiç duymamaktadır. Burada bir gariplik olduğu malumdur. Bizce müslümanların sayılarının az gösterilmesi sonra da meleklerle sayılarının çoğaltılması mümkün olduğu gibi önce çok gösterilip sonra azaltılması da muhtemeldir. Dolayısıyla burada bir “tezat”tan söz etmenin, konunun yüzeysel bir şekilde ele alındığının bir göstergesi olduğunu düşünmekteyiz.

Yazara göre “Meleklerin insan suretinde savaştıkları şeklindeki rivayetlerinin en önemli çıkmazı, Kur’an’da üç yerde geçtiğini söylediği ‘görmediğiniz ordular’ (Tevbe 26-40, Ahzap 9) ayetleri ile çelişmeleridir.” Azimli, “Söz konusu rivayetlerin başka bir tahlile gerek duymaksızın bu ayetlerden dolayı terk edilmesi” gerektiğine inanmaktadır.⁴⁹

⁴⁷ Razi, **Tefsir**, VI, 181-182. Bayraktar Bayraklı da müşrik ordusunun müslümanları iki kat görmesinin Allahın müslümanları takviye etmek için gönderdiği meleklerle mümkün olabileceğini ifade ettikten sonra yapılan bu açıklamalara rağmen yine de konuda karanlık kalan bir boyutun bulunduğunu kabul edilmesi gerektiğini, bunun da iman alanına girdiğini “ayet” kelimesi ile ifade etmektedir. Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri**, Bayraklı Yay. İstanbul, 2001, III, 500.

⁴⁸ Razi, **Tefsir**, VI, 181-182. Reşit Rıza da Hasan Basri’den nakledilen mürsel rivayetlerin alınmayacağını belirtmektedir. Reşit Rıza, **Menar**, X, 30.

⁴⁹ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s 175

Yazar, her ne kadar ayetlerde zikredilen “görünmeyen ordu” ifadesinden dolayı meleklerin Bedir’de indiği rivayetleriyle söz konusu âyetlerin çeliştiğini söylese de bizce burada karıştırılan bir durum söz konusudur. Şöyle ki Allah, Hz. Peygamber’i Sevr mağarasında iken,⁵⁰ Ahzab⁵¹ ve Huneyn savaşlarında⁵² “görünmeyen orduyla” desteklediğini belirtmektedir. Ancak söz konusu Bedir savaşında bin melek indirdiğini; Uhud savaşında da üç bin, iman edenler sabrederlerse beş bin melek indireceğini ifade etmektedir. Burada yazarın yaklaşımına göre, çelişen rivayetler değil, iki ayet grubudur. Oysa Allah “görünmeyen ordu”⁵³ gönderdiğini ifade ettiği yerlerde zaten melekleri indirdiğini belirtmemektedir. Dolayısıyla burada bir çelişkiden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca konuya yazar gibi yaklaşacak olursak söz konusu ayetlerle “Kendisinden sonra kavmi üzerine gökten hiç ordu indirmedik. İndirecek de değildik” şeklindeki Yasin sûresi 28. âyetin çeliştiğini söylememiz gerekmektedir. Zaten Mustafa İslamoğlu da “Bedir savaşında Allah’ın bin melek in-

⁵⁰ Tevbe 9/26

⁵¹ Ahzab 33/9

⁵² Tevbe 9/40

⁵³ Tabi burada “görünmeyen ordu” ile ne kastediliyor bunu da iyi anlamak gerekmektedir. Allah, cehennem bekçilerinin on dokuz melek olduğunu ifade ederken “Allahın ordusunun ne olduğunu ancak kendisinin bileceğini” (74/31) ifade etmektedir. Bununla birlikte “göklerin ve yerin ordularının sahibinin Allah olduğu” (48/4,7) da belirtilmektedir. Dolayısıyla ayette ifade edilen görünmeyen ordunun ne olduğunu net olarak ifade etmek Kur’an’a göre mümkün görülmemektedir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında meleklerin insan şeklinde görünmesinde ayetle çelişen bir durum söz konusu değildir. Bu minvalde “Görünmeyen ordu” hususunda yanlış düşünceye sahip olmasından dolayı yazar, özellikle Sevr mağarasında bir savaşın olmamasından dolayı Hz. Peygamberi desteklemek için görünmeyen orduların gönderilmesini mantıksız bularak, ayette geçen ordunun sekinet, direnç anlamında kullanıldığını iddia etmektedir. Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 180. Bize göre yazarın bu iddiasını ayetin kendisi de desteklememektedir. Çünkü Allah, sekineti indirdiğini, sonra da görünmeyen ordularıyla onu desteklediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte yazarın görünmeyen orduların sadece savaşta gönderileceği konusunu neye dayanarak iddia ettiğini bilemiyoruz. Biz, Kur’an’da görünmeyen ordunun sadece savaşta gönderileceğine dair bir ayet göremedik. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi savaş olmamasına rağmen Müddessir suresinde Allah, ordusundan bahsediyor veya Saffat suresi 173. ayetin indiği dönemde savaş olmamasına rağmen Allah, ordularının galip geleceğini va’d etmektedir.

dirmediğini” Yasin suresindeki ayete dayanarak iddia etmektedir.⁵⁴ Görüldüğü gibi meleklerin müslümanlara yardım etmek için indiğini makul görmeyen yazar, kendisine göre rivayetlerle ayetleri çarpıştırarak rivayetleri bertaraf ettiğini zannetmektedir. Bunun yanında çelişik gibi duran ayetlere ne hikmetse hiç değinmemektedir. Bize göre bu durum, yazarın makalesinin genelinde görülen bir eksiklik-tir.

Burada Mustafa İslamoğlu'nun bu meseleye yaklaşımını biraz daha açmak istiyoruz. İslamoğlu, Enfal suresi 10. ayeti “Çünkü Allah, bunu yalnızca bir müjde olsun için bu vesileyle içiniz ferahlayıp moraliniz yükselesin diye yaptı...” şeklinde tercüme ettikten sonra konuyla ilgili dipnotta şu açıklamayı yapmaktadır. “*Melekle yapılan yardımın nasıl anlaşılması gerektiğini açık ve net ifade eden cümleler. Yani Allah, yardımını koyduğu yasaları gözeterek yapar. Müminlerin yüreklerini takviye bunun ifadesidir. Akleden kalbe yapılan bu büyük yardımı –haşa- bir blöf gibi gören anlayış, insanın gücünü ‘kas kuvvetine’ indirgeyen mekanik anlayıştır.*”⁵⁵ İslamoğlu burada bir blöfün olmadığını ifade ederken “Hani o zaman Rabbin meleklerle... haydi imanda sebat edenlere direnç ve moral verin, ben inkarda direnenlerin yüreklerine korku salacağım. Haydi vurun boyunlarının üstüne, kopartın onların silah tutan tüm parmaklarını” mealindeki ayetin tefsirinde söz konusu ayetin meleklerin göğüs göğüse çarpıştıkları şeklinde anlayamayacağını, bunu söyleyen bir tek ayetin olmadığını,⁵⁶ söz konusu yardımın bu surenin 10, 11 ve 44. ayetlerinde ayrıca Yasin suresindeki “Kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, zaten biz asla daha önce de indirmiş değildik”⁵⁷ ayeti ışığında anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir.⁵⁸ İslamoğlu bu anlayışını keşke Enfal suresi 10, 11 ve 44. ayetlerin mealine de

⁵⁴ Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an Enfal 12. Ayet 6. Dipnotu .

⁵⁵ Mustafa İslamoğlu, **Hayat Kitabı Kur'an**, Enfal 10. Ayet 2. Dipnotu.

⁵⁶ Burada enteresan bir durum söz konusudur. Şöyle ki, İslamoğlu hem Allahın va'dinin blöf olmadığını söylemekte hem de meleklerin çarpıştığına delalet eden “Haydi vurun boyunlarının üstüne, kopartın onların silah tutan tüm parmaklarını” ayetinde Meleklerin vazifesini Allah'ın söz konusu va'dini peygambere bildirme şeklinde te'vil etmektedir.

⁵⁷ Yasin 36/28

⁵⁸ Mustafa İslamoğlu, **Hayat Kitabı Kur'an**, Enfal Suresi 12. Ayetin 6. dipnotu.

yansıtılabilecekti. Yani İslamoğlu, Enfal suresi 9. ayetin mealinde Allah'ın iman edenlere “*size birbirini takip eden bin melekle yardım edeceğim*” şeklinde teminat verdiğini, bunun bir blöf olmadığını belirtmesine rağmen bu ayetin, “Allah'ın gökten bir ordu indirmedii” ayeti bağlamında anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir.

Burada dikkat çeken husus, Medine’de indirilen bir ayetin, Mekke’de inen ayetle tahsis edilmesidir, ya da önce inen ayetin sonra inen ayetin hükmünü değiştirmesidir. Oysa bize göre bu tespitin tam tersi daha makuldur. Yani Mekke’de temeli atılan bir hükmün Medine’de tamamlanması gerekirdi. Kanaatimize göre meleklerin indirilişini “müjdeye” hasredenler gibi İslamoğlu da Allah’ı “blöfçü” yapmaktadır. Çünkü bir tarafta Allah’ın “birbirini takip eden bin melek indireceği” va’di bulunmaktadır, diğer tarafta ise meleklerin savaş için indirilmediği düşüncesi. Bize göre bu anlayış, bin melekle yardım va’dinin “müjde olması”na da engeldir. Yani Allah, Bedirde müminleri bin melekle destekleyeceğini va’d etmektedir. Ancak daha önceden gökten bir ordu indirmeyeceğini de va’d etmektedir. Bu durumda söz konusu va’d nasıl müjde olabilir. Konuya şu şekilde de bakmak mümkündür. Allah gökten hiçbir ordu indirmeyeceğini va’d etmiş olmasına rağmen neden Enfal sûresi 9. âyette müminlere bin melek indireceğini söz vermiştir? Veya Allah’ın gökten bir ordu indirmeyeceğini bilen müslümanlara bin melekle desteklenme sözü nasıl müjde olabilir? Bize göre bu sorular yazarların ileri sürdüğü görüşün hem tutarsız hem de çok problemlili bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

Biz, İslamoğlu’nun açıklamasını incelemeye devam etmek istiyoruz. O, Yasin suresi 28. âyetin tefsirinde Allah’ın bin melekle yardımının bu ilahi sünnet (gökten bir ordu indirmedii) ışığında anlaşılması gerektiğini ifade ederken “*Zaten söz konusu ayetlerde ilahi yardımın ‘iç ferahlatıcı müjde ve moral destek’ (8:10) ‘iç sükunetin çepeçevre kuşatması’ (8:11) ve ‘inanana lara direnç ve destek vermek ve kafirlerin yüreklerine korku salmak’ (8/12) şeklinde gerçekleştiği*” açıklamasını yapmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir husus şudur: İslamoğlu, gerçekleşen bu yardımların sanki indirilecek bin melekle olacakmış gibi açıklama çabasıdır. Oysa ayetlerde “iç ferahlatıcı müjde ve moral desteğin” bin meleğin indirilmesi ile; “inanana lara direnç ve destek vermenin” uyku ve gökten indirilen su ile sağ-

landığı belirtilmektedir. Bunlarla birlikte “Kâfirlerin yüreklerine korku salmanın” doğrudan Allah’ın kendisinin üzerine aldığı bir iş olarak ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi müslümanları uyku kaplamış ve onların üzerine yağmur yağdırılmıştır. Ancak akleden kalp iman etmeyi unutup akıl-sır erdiremediği için bin melek, savaş için indirilmemiştir. Bunların karşısında Allah’ın gökten “bir ordu” indirmediğini iddia eden İslamoğlu, “ordu”ya eşyayı harekete geçiren muharrik güçleri de dahil etmektedir. Ona göre Hz. Nuh’a yardım eden su, Hz. İbrahim’e yardım eden ateş, Hz. Musa ve Hz. Harun’a yardım eden deniz, Hz. Yunus’a yardım eden hayvan ve bitki bu orduya dahildir.⁵⁹ Çünkü bunlar göğün ve yerin ordularıdır.”⁶⁰ Tam burada İslamoğlu’nun Enfal sûresi 9-12. âyetlerinin Yasin suresi ile anlaşılması gerektiği iddiasını hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Konuyu Yasin suresi çerçevesinde değerlendireceğimiz için ilgili bölümü bir daha hatırlamak isteriz. “*Ve onun ardından kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik. Zaten biz daha öncede asla indirmiş değiliz...*” Allah, gökten bir ordu indirmediği için Enfal suresinde va’d edilen melekler gönderilmemiştir. O halde yazara göre Allah’ın ordusu olan suyun da indirilmemiş olması gerekirdi. Ancak İslamoğlu, bu iddiayı kabul etmemektedir. Sonuç olarak İslamoğlu’nun konuya yaklaşımın çok problemlili olduğunu düşünmekteyiz.⁶¹

⁵⁹ Mustafa İslamoğlu, Hayat **Kitabı Kuran**, Saffat Suresi 173. Ayetin 4. dipnotu. s. 897

⁶⁰ Mustafa İslamoğlu, Hayat **Kitabı Kuran**, fetih suresi 4. ayetin 8. Dipnotu. s. 1018

⁶¹ İslamoğlunun mealinde gördüğümüz konuyla ilgili diğer bir problemi de ifade etmek isteriz. Müfessir, “eğer bu gerekseydi, tek bir çığlık yeterli olurdu, o zaman da onlar, sönmüş bir köz gibi kararıp küle dönerlerdi.” mealindeki Yasin suresi 29. ayetinin dipnotunda şu açıklamayı yapmaktadır. “zımnen ama bu olmadı. Buradaki in kane kalıbının işlevi şu ayettekine benzer. İn kane lirrahmani veledun (eğer rahman çocuk edinseydi 43:81, 21:17 35:41). zımnen: onları cezalandırmaya gerek yoktu, eğer bunu isteseydik bir ordu değil tek bir çığlık yeterli olurdu. Bu okuma, klasik tefsir otoritelerinin Antakya ile irtibatlı yorumlarına izin verir. Zira Antakya’da söz konusu tarihlerde böylesine kitlesel bir helaka şahit olunmamıştır.” İslamoğlu ayeti siyakından bağımsız olarak yorumlamaya çalışsa da kendi tercümesinin sıhhati için “Antakya” bölgesine atıf yapmaktadır. Yani gönderilen peygamberler, Antakya’dadır. Dolayısıyla bu açıklamalara binaen İslamoğlu’na göre de gökten bir ordunun indirilmemesi genel bir yasa olmayıp sadece söz konusu Yasin suresi 13. ayetle başlayan bölge her neresi ise o bölgeye has bir durumdur ve o bölgenin tek bir sayha ile de helak edilmediği anlaşılmıştır. Eğer

III-Sünnetullah Meselesi

Azimli, meleklerin yardım etmediğini ispat etmek için “sünnetullah” a sığınmaktadır. Ona göre “sünnetullah” herkese eşit muameleyi ifade ettiği için meleklerin veya ilahi destekli diğer yardımların, müslümanlara has olmaması gerekmektedir. Bunun için Yazar, “Allah’ın, yeryüzünü koyduğu bir takım yasalarla yönettiğini, bu yasaların sünnetullah olarak adlandırıldığını ve sünnetullah olarak nitelenen bu yasalarda da bir değişme olmayacağını” iddia etmektedir. Aksi durumun “sünnetullahta bir değişmenin olmayacağını va’deden Allah için sözünde durmamayı ifade edeceğini, bunun da ‘Allah sözünden asla dönmez’ ayetiyle çeliştiğini” belirtmektedir. Dolayısıyla o, “bu yasaların evrensel olduğu için özel bir takım sebep ve kişiler nedeniyle değiştirilemeyeceğini” iddia etmektedir.⁶²

Yazarın mantığına göre hareket edecek olursak, Hz. Nuh zamanında yaşayan inkârcıların gemi yapmaları halinde tufandan kurtulacaklarını iddia etmek gerekmektedir. Doğal olaylar ve evrensel yasalar, kişilere ve gruplara göre değişmediği için Hz. Hüd ve Hz. Sâlih’in de sarsıntı ve sesle helak olmaları gerekirdi. Çünkü bu doğal olaylar yaşandığında, Hz. Hüd ve Hz. Sâlih kavimlerinin yanında idi. Ayrıca Mısır kadınlarının elini ve elmayı kesen bıçağın, Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail’i de kesmesi gerekirdi. Yine ashab-ı uhud’u yakan ateşin, Hz. İbrahim’i de yakması lazımdı veya Hz. İbrahim’i yakmayan ateş, ashab-ı uhdu da yakmaması gerekirdi. Hz. Musa ve İsrailoğullarını gölgeleyen bulutların, bizi de gölgelemesi gerekirdi. Hz. Musa’ya açılan denizin, bizim içinde en azından Fırvun için de açılması lazımdı. Âsâmızı yere vurduğumuzda taşlardan da on iki pınar fışkırmalıydı. Rüzgârların Hz. Süleyman’ın emrine verildiği gibi bizim de emrimize verilmeliydi. Ahab-ı kehf’in şu kadar sene uyutulduğu gibi bizim de uyutulmamız gerekirdi. Hz. Merem’in hamile kaldığı şekilde bugünün kadınları da hamile kalma-

“biz daha önce asla indirmiş değiliz” ibarelerini bölgesel değil de genel olarak anlayacak olursak bir sonraki ayeti de genel olarak almak durumundayız ki o zaman da hiçbir kavmin çılgınlıkla helak olmadığını söylememiz gerekmektedir. Bu da gerçeğin hilafıdır. Sonuç olarak İslamoğlu “Akleden kalbe yardım” akli olarak açıklamaya çalışırken ne yazık ki Yasin suresi 28. ve 29. ayetleri bu yanlış sonucuna kurban etmiştir.

⁶² Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s 181

lıydı ve İsa'nın babasız dünyaya gelip kundakta iken konuşması gibi bugün de böyle çocukların dünyaya gelip konuşması lazımdı. Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Dolayısıyla Kur'an'da verilen bu örnekler, evrensel yasaların Allah'ın izni ile Allah'ın dilediği kimseler için değişebileceğini göstermektedir. Çünkü Allah, dilediği her şeyi yapandır.⁶³

Azimli, "Meleklerin sadece Bedir savaşında fiilen savaşa katıldıkları şeklindeki rivayetin mantıklı bir izahının bulunmadığını" ifade ettikten sonra "Farz edelim ki, Uhud ve Huneyn'de Müslümanların hatası olduğu için melekler yardım etmedi. Mute'de, Bir-i maune'de, Recî'de neden yardım etmedi" şeklinde söz konusu rivayetin makul olmadığını ispata çalışmaktadır.⁶⁴ Bununla birlikte müellif, konuyla ilgili sünnetullah'a değinerek, "Allahın değişmez yasası olduğunu ve sünnetullah'ta değişme olmadığını ifade eden ayeti zikrederek, bu anlamda savaş yardımlarının olup olmayacağı da bir yasaya tabi olması gerektiğini, 'istediği zaman yardım eder' şeklindeki bir anlayışın 'Allah'ın yeryüzünü yasa dışı yönetmektedir' şeklinde bir sonuca götüreceğini, bu anlayışın koyduğu yasalara uyacağını belirten Allah için sözünde durmamayı gerektirdiğini, bunun da "Allah asla sözünden dönmez" ayeti ile çeliştiğini" belirtmektedir.⁶⁵

⁶³ Burûc 85/16.

⁶⁴ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 177

⁶⁵ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 181. Yazar, Hz. Peygamberi tehlikelerden koruyan yardımlar konusunu kabullendiğimizde bazı sorunların ortaya çıkacağını belirtir. Mesela Uhud'da yardım eden Allah, neden daha zor olan Taif'te yardım etmediğini ifade eder. Sonra da "eğer bu yardımlar, ilahi bir yasa çerçevesinde ise Hz. Peygamber'i Cebraîl'in haber vermesiyle ölümden kurtaran Allah, herhalde Hz. Zekerîyya ve oğlu Hz. Yahya'yı ve kendilerine gönderilen peygamberlerini kuyuya atıp öldüren Ashabı Ress'in elinden peygamberlerini ve yine hiç mensubu olmadan öldürülen bir çok peygamberi de kurtarması gerekirdi (Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 170) iddiasında bulunur. Ancak O, Hz. Lut'a gönderilen meleklerden hiç bahsetmez (15/65). Veya Hz. Musa'ya geceleyin yola çıkmasının (20/77) emredilmesi hususuna hiç değinmez. Aynı sorgulayıcı üslubu acaba ayetlere de sorabilir miyiz? Yani Hz. Lut'a gönderilen melekler, Hz. Zekerîyya ve Hz. Yahya'ya gönderilemez miydi? Veya Allah, Zekerîyya ve Yahya'ya kaçmaları için vahyedemez miydi? Şimdi sünnetullah var ise ayetlerde ifade edilen bu farklılıkları nasıl açıklayacağız. Yoksa bu ayetleri de mi zayıf veya uydurma şeklinde tenkide tabi tutacağız.

Bir an için yazarın ileri sürdüğü iddiaların doğru olduğunu farz ederek, itiraz gerekçelerini kendi yaklaşımına da uygulayalım. Madem savaşta Allah'ın sünneti var ve bu sünnetullahın değişmez bir yasası var ve bir savaşta yapılan yardım şekli, diğer yerlerde de aynen uygulanmalı ise müslümanlara Allah tarafından Bedir'de meleklerle desteklenme müjdesi verildi, farz edelim ki Uhud ve Huneyn savaşlarında Müslümanların hatasından dolayı meleklerle müjdelenmediler. Peki diğer savaşlarda, mesela Mute'de Rici'de Bir-i mane'de neden meleklerle müjdelenmediler? Çünkü Kur'an'a baktığımızda sadece Enfal ve Ali İmran surelerinde iki savaş için meleklerle desteklenme sözü vardır. Bu durumda yazarın varlığını iddia ettiği savaş sünnetullahı ne olmaktadır. Bu ayetlerin de mi makul olmadığını iddia edeceğiz. Görüldüğü gibi yazarın rivayetleri çürütme için ileri sürdüğü mantık, son derece zayıf bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Allah'ın her savaşta aynı şekilde yardım edeceğine dair sünneti, yazarın mesnedsiz iddiasından başka bir şey değildir.

Bize göre yazarın iddiasının tutarsız olduğunun diğer bir delili de şudur: Onun iddiasına göre savaş sünnetullahı diye bir şeyi kabul ettiğimiz takdirde helakın da bir sünnetullahı olması gerekmektedir. Oysa Allah, kavimlerden kimisini taş yağmuruyla, kimisini korkunç bir ses/çıglıkla, bazılarını yerin dibine geçirmekle, bazılarını suda

Azimli'ye göre ilahi yardım konusu tamamen sünnetullah dediği evrensel yasalar çerçevesinde işlemektedir. Allah'ın yeryüzünde koyduğu yasalar vardır ve Allah bu yasaların kesinlikle değişmeyeceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda Allah'ın Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla olayı bildirmesi de ilahi yasalara mutabık görülmemektedir. (Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 170) Haddi zatında Yazar, Allah'ın vahiy dışı peygambere hitab edeceğini kabul etmektedir Buna karşın bu tür vahiylerin ilahi yardım amaçlı olmadığını ifade ederek bu konu için Mevdudi'yi kaynak olarak vermektedir. (Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s.171) Biz, Mevdudi'nin konuya nasıl yaklaştığını göstermek açısından ondan şu anekdotu aktarmak istiyoruz. "...Hz. Peygamber Beni Nadir'in mahallesine gider, Hz. Peygamber oraya varınca Yahudiler onu meşgul etmek için lafa tutarlar ve bu sırada Hz. Peygamberin önünde oturduğu duvarın damına çıkardıkları bir adamı büyük bir taşı Peygamberin üzerine atması için görevlendirirler. Ancak o adam harekete geçmeden önce Allah, peygamberini haberdar eder ve Hz. Peygamber de hemen oradan ayrılarak Medine'ye döner.(Mevdudi, **Tefhim**. VI, S. 179) görüldüğü gibi Mevdudi, yazarın iddiasının aksine cebrail'in Hz. Peygambere ilahi destek amaçlı yardımda bulunduğunu kabul etmektedir.

boğarak helak etmiştir.⁶⁶ Ayrıca bu mantığa göre bütün peygamberlere aynı mucizenin verilmesi gerekirdi. Veya hiç olmazsa Hz. Lut'a şehri terk etmesini haber vermek için gönderilen meleklerin diğer peygamberlere de gelmesi gerekirdi. Gerçeğin yazarın iddiasının hilafına olduğu aşikârdır. Bize göre burada hataya düşülen nokta, sünnetullah'a yüklenen anlamdadır. Bunun için Allah'ın değişmez dediği "sünnetullah"ı iyi anlamak gerekmektedir. Görebildiğimiz kadarı ile Kur'an'da anlatılan sünnetullah, Allah'ın toplumlara uyguladığı yasadır. Bu da bir toplum iman edip sakınırsa, o topluma göğün ve yerin bereket kapıları açılır, inkâr ederse belirlenen bir günde Allah kazandıklarından dolayı onları cezalandırır.⁶⁷ Yani Kur'an'a göre Allah, iman edenlere "yardım" etmektedir. Ancak bu yardım şekli, her kavim için farklı olabilmektedir. Aynı şekilde inkar edenlere de azap etmektedir. Ancak bu azap şeklinde de farklılık göze çarpmaktadır. Burada bir birlikten söz etmenin Kur'an'ın helâk etme şekillerini kavrayamamaktan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Yazar, sünnatullahın hiç kimse için değişmediğine inandığından dolayı Hendek savaşında meydana gelen ve her iki tarafı da etkilediğini iddia ettiği rüzgâr ve soğukun, "*mevsimin gereği olarak meydana geldiğini*" ifade etmektedir.⁶⁸ Ayrıca o, Bedir savaşında yağın yağmur için de aynı tezi ileri sürmektedir. Müellife göre "*Doğal olaylar ve evrensel yasalar, kişilere ve gruplara göre değişmediği için Allahın 'iman edenleri temizlemek, arındırmak ve ayaklarını sabit kılmak için yağmur yağdırdığını' beyan etmesi dahi, bu yağmurun Müslümanlara özel olarak yağdırıldığını*" ispat etmemektedir.⁶⁹

Yazar, Hz. Huzeyfe rivayetine dayanarak Ahzab savaşında soğukun her iki tarafı da vurduğunu iddia etmektedir. Bu rivayeti de İbn Hişam'dan nakletmektedir. Biz, yazarın Huzeyfe'den naklettiği "*Allah, bizim üzerimize boşalttığı soğuk gibi onların üzerine de soğuk boşaltmaktadır*" rivayetini, ne yazık ki İbn Hişam'ın "es-Sire"sinde

⁶⁶ Ankebut 29/40

⁶⁷ İlgili ayetler için bkz. A'raf 7/96, Maide 5/65, Yunus 10/97, Hud 11/117.

⁶⁸ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 177. Yazar bu iddiasının doğrulamak için Huzeyfe'nin "...Ya Rasulallah! Allah bizim üzerimize boşalttığı gibi onların üzerine de soğuk boşaltmaktadır..." rivayetini nakletmektedir.

⁶⁹ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 181

bulamadık. Görebildiğimiz kadarı ile bu haber, İbn Hişâm'dan değil Hâkim'in "Müstedrek"inde nakledilmektedir.⁷⁰ Beyhakî de bu rivayeti, Hakim'in naklettiğini ifade etmektedir.⁷¹ Yazar, görüşüne uymayan her rivayeti mantık çerçevesinde değerlendirirken bu rivayetdeki, müşriklerin etrafı aydınlatan ateşin kenarında oturup ısınırken Huzeyfe'nin ateşin yanına gelip halkanın içerisine fark edilmeden/tanınmadan siyasi bir deha olan Amr b. As ile Muaviye'nin arasına nasıl oturduğu hususu üzerinde hiç durmamaktadır. Birbirlerini tanıtmaya esnasında da "Fülan b. Fülan" diyerek işin içinden çıkmasından da hiç söz etmemektedir. Ayrıca çadırları, kazanları deviren şiddetli rüzgarın olduğu bir zamanda o ateşin, nasıl sönmediği de ayrı bir mantıki sorun olarak zihinleri meşgul etmektedir.

Beyhaki, -Azimli'nin soğğunun iki tarafı da vurduğunu ispat etmek için dayandığı Huzeyfe rivayetinin devamında- Huzeyfe'nin geri dönerken iki atlı ile karşılaştığını ve onların kendisine Hz. Peygamber'e Allah'ın onları görülme-yen ordu ve rüzgârla desteklediğini haber vermesini söylediğini nakletmektedir.⁷² İbn Kesir ise beyaz sarıklı süvarilerin yirmiyeye yakın olduğunu ifade etmektedir.⁷³ Yazar, Huzeyfe'nin muharebe sonunda savaş meydanında ayrılan⁷⁴ ve melek olduğunu düşündüğü yirmi tane sarıklı adam gördüğü rivayetini, tek kişiden geldiği, diğer sahabe tarafından görülmediği ve hendek savaşı sırasında meleklerin savaştıklarına dair hiçbir rivayetin olmadığı için Huzeyfe'nin haberini reddetmektedir.⁷⁵ Burada

⁷⁰ Hakim, **Müstedrek**, III, 33, Hd. No. 4325.

⁷¹ Beyhaki, **Delailü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvali's-Şeria**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tr. III, 453.

⁷² Beyhaki, **Delailü'n-Nübüvve**, 454.

⁷³ İbn kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, IV, 132 Asım Köksal, **Hz. Muhammed ve İslamiyet**, V, 117.

⁷⁴ Baktığımız kaynaklardan yazarın iddia ettiği bu bilgiye ulaşamadık İbn Kesir ve Beyhaki bu olayın savaş meydanında değil yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Huzeyfe'nin düşman hattından geri dönerken karşılaştığını nakletmektedirler.

⁷⁵ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 176.

şunu da hatırlatmak isteriz ki yazar, reddettiği bu rivayete dayanarak soğuşun her iki tarafı da vurduğunu ifade etmektedir.⁷⁶

Yazarın “Hendek savaşı sırasında meleklerin savaştıklarına dair hiçbir rivayetin olmadığı” iddiası da üzerinde durulması gereken diğer bir husustur. Yazar, her ne kadar Huzeyfe'nin rivayetini reddetmek için bu tezi ileri sürdüyse de Hendek savaşında meleklerin yardımından bahseden bazı rivayetlerin bulunduğunu, Cebrail'in savaş sonunda Hz. Peygamber'e gelip meleklerin silahlarını bırakmadığını kendisi nakletmektedir.⁷⁷ Görüldüğü gibi yazar konuyla ilgili tek bir rivayetin olmadığı iddiasında bulunduğu paragrafın başında, meleklerin yardımına dair bazı rivayetlerin olduğunu hatta meleklerin daha silahı bırakmadığı haberini kendi vermektedir. Aynı paragraf içerisinde yazarın düştüğü bu çelişkinin, konuyu nasıl değerlendirdiği hususunda bizlere ipuçlarını vermektedir.

Ayrıca yazarın “Hendek savaşında soğuşun her iki tarafı da vurdu”na dair rivayeti, nakilde bulunduğu İbn Hişâm ve Taberi'nin eserlerinde bulamadığımızı ifade etmiştik. Konuyla ilgili İbn Hişâm'ın “es-Sire”sinin taradığımızda o, Hz. Peygamber'in düşman safında olup-biteni öğrenmek için birini görevlendirmek istediğini, açlık, korku ve soğuktan dolayı kimsenin gitmek istemediğini, en sonunda Huzeyfe'nin kabul ederek yola çıktığını nakletmektedir. Sonra da Huzeyfe'nin (r.a.) düşman tarafına gittiğini, **Rüzgârın ve Allah'ın ordularının** onlara ne yaptıklarına şahit olduğunu⁷⁸ rivayet etmektedir. Ne yazık ki Huzeyfe'nin “Rüzgârın ve Allah'ın ordularının müşrik ordusuna ne yaptığını” gördüğüne dair haberi ve Müslim'in rivayetinde geçen Huzeyfe'ye ait “Sanki sıcak bir hamamın içerisinde yürüyormuş gibi düşman hattına gidip geldiği” sözüne,⁷⁹

⁷⁶ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.177.

⁷⁷ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 176, Ayrıca rivayet için bkz. İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, III, 233; Taberi, **Tarih**, II, 98.

⁷⁸ Vakidi, **Meğazi**, I, 489; İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 231. Taberi, **Tarih**, II, 98;

⁷⁹ Müslim, **Sahih**, V, 177; Hd. No. 4741; Beyhaki, **Sünenü'l-Kübra**, IX, 148, Hd. No. 18223. İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, IV, 131-132; Asım Köksal, **Hz. Musammad ve İslamiyet**, V, s.110-111

yazarın makalesini dikkatli bir şekilde incelememize rağmen rastlayamadık. İbn Seyyidunnas, Huzeyfe'nin hamamda imiş gibi gidip gelmesini, Hz. Peygamber'in Huzeyfe için yaptığı duasına bağlamaktadır.⁸⁰ Bu minvalde Hz. Peygamber de "Ben Allah tarafından gönderilen Sabâ, yani doğudan gelen rüzgar ile yardım olundum"⁸¹ buyurmaktadır. Ayrıca Vâkidi, Allah'ın düşmanları üzerine gönderdiği orduyu, rüzgâr olarak ifade etmektedir.⁸² Yazar, yukarıda naklettığımız haberlere değinmemektedir. O, sadece herkese eşit muamele şeklinde anladığı "sünnetullah" kavramı açısından konuyu izaha çalışmaktadır. Ayette açıkça ifade edilen "onların üzerine rüzgarı gönderdik..." ibaresini de sanki bu çerçeveden değerlendirmektedir. Biz, yazarın "onların üzerlerine rüzgarları gönderdik" ayeti hususunda "rüzgarın her iki tarafı da vurduğu" ifadesi dışında bir açıklama göremedik. Burada Allah'ın rüzgârları müşriklerin üzerine neden gönderdiğine dair bir açıklama da göremedik. Yazar gibi ayetlere "sünnetullah" çerçevesinde yaklaştığımızda Allah'ın Ad kavminin kökünü kazımak için yedi gece sekiz gün sürdürdüğü rüzgârın/kasırganın da doğal bir tabiat olayı şeklinde değerlendirilmesi mümkün hale gelecektir. Oysa Allah, bu rüzgâra rıhu'l-akîm⁸³ demektedir. Ve bu rüzgârın Ad kavmine dünya hayatında rezil eden azabı tattırmak için gönderdiğini ifade etmektedir. Hatta ayette geçen "içerisinde elim bir azab bulunan rüzgâr"⁸⁴ ifadesi de yazarın saplantısını herhalde değiştirmeyecektir.

Müfessirler genellikle müşriklerin üzerine gönderilen rüzgarın "saba rüzgarı" olduğunu ve Allah'ın müşrikleri rüzgarla hezimete uğrattığını nakletmektedirler.⁸⁵

⁸⁰ İbn Seyyidunnasr, **Uyunu'l-Eser fi Fununi'l-Meğazi ve's-Şemail ve's-Siyer**, II, 45.

⁸¹ Vakidi **Meğazi**, I, 474; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 425, Hd. No. 1956; Buhari, **Sahih**, I, 350, Hd. No. 988; Müslim, **Sahih**, III, 27, Hd. No. 2124.

⁸² Vakidi, **Meğazi**, I, 494.

⁸³ Zariyat 51/41.

⁸⁴ Ahkaf 46/24.

⁸⁵ Taberi, **Camiu'l-Beyan**, XX, 214; Zemahşeri, **Keşşaf**, III, 526. Maverdi, **en-Nüket ve'l-Uyun**, Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, trs. IV, 378. Kurtubi, **Ahkamu'l-Kur'an**, XIV, 144. İbn Aşur, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XXI, 279. Zemahşeri, Allah'ın Hendek savaşına bin melek gönderdiğini, onların

Yukarıda da görüldüğü gibi yazar, soğğun ve rüzgârın mevsim gereği olduğuna inanmaktadır. Muhtemelen görüşüne uygun gelen haberi veya haberin ilgili bölümünü alıp görüşüne aykırı düşen rivayetleri görmezlikten gelmektedir. Ayrıca herhangi bir rivayetin işe gelen tarafının alınıp diğer tarafının kabul edilmemesi dikkate şayan bir durumdur. Bunlarla birlikte konuyla doğrudan ilgili diğer rivayetlere yer vermemesi ise makalenin eksik kalan diğer bir yönüdür.

Yağmur'un yağması meselesine gelince, Mevdûdî, Bedir savaşının başlangıcında yağın yağmurun, Müslüman ve müşrik ordusuna etkisini şu şekilde ifade etmektedir. Ona göre yağmur, müslümanların kaplarına su doldurmasına imkân sağlamıştır. Müslümanların mevzilendiği vadinin üst tarafındaki toprak sertleşmiş ve müslümanlar, sağlam zemine basmışlardır. Bunun karşısında yağmur, müşrik ordusu için zorluk yaratmıştır. Çünkü yağmur suları, kafirlerin mevzilendiği vadinin alt tarafına birikmiş ve zemin balçık haline geldiği için kayganlaşmıştır. Kafir ordusunun ayakları çamurlu zemine batmış ve bu şekilde hareket kabiliyetleri zayıflamıştır.⁸⁶

Görüldüğü gibi yağmur her iki ordu üstüne de yağmış olabilir ancak iki orduya da aynı faydayı sağladığını iddia etmek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu ayette de ifade edildiği gibi yağmur, müslümanları temizlemiştir, şeytanın pisliğini/vesvesesini gidermiştir, kalplerini birbirine kenetlemiştir, savaşta müşriklere göre daha rahat hareket etme imkanı sağlamıştır. Şu halde yağmurun müslümanlar üzerindeki bu faydaları, kâfirler için de söz konusu etmemiz mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte savaşta müslümanların üzerine gönderilen uykunun etkisinin, kâfirler için de geçerli olduğunu, görebildiğimiz kadarı ile hiç kimse iddia etmemektedir.

müşriklerin çadırlarını yıktıklarını, ateşlerini söndürdüklerini, kazanlarını devirdiklerini ve müşriklerin kalplerine korku attıklarını belirtmektedir. Zemahşeri, **Keşşaf**, III, 526. Kurtubi, **Ahkamu'l-Kur'an**, XIV, 144.

⁸⁶ Mevdudi, **Tefhimu'l-Kuran**, II, 145

IV-İlahi Yardımın Müjde Olmasının Mahiyeti

Yazar, “Meleklerin bu savaşlarda fiilen yardımlarının olmadığını meleklerin niçin indiğini ifade eden ayetlerde bunun ‘...bunu yalnızca müjde (moral) olsun, kalbiniz yatışsın diye yaptı...’ şeklinde açıkça ifade edildiğini” belirtmektedir.”⁸⁷

Allah, Enfal suresi 9. ayette “Hani Rabbinizden yardım istiyordunuz da Allah size ‘ben size ard arda bin meikle yardım ediyorum’ şeklinde cevap verdi” buyurmaktadır. Görebildiğimiz kadarı ile bu ayette bir va’d söz konusudur ve üzerinde titizlikle durulması gerekmektedir. Yazarın da kaynak gösterdiği müfessirler, ayette va’d edilen meleklerin indiğini ifade etmektedirler. Yani Allah, va’dettiği melekleri göndermiştir. Çünkü Allah, Hz. Nuh’un “Ya Rabbi ben mağlup oldum bana yardım et”⁸⁸ duasına gökten indirdiği ve yerden çıkardığı su ile⁸⁹ karşılık vermişti.⁹⁰ Hz. Eyyüb’un sıkıntıya düştüğünde yaptığı duaya yerden çıkardığı su⁹¹ ile şifasını vererek icabet etmişti.⁹² Karanlıklar içerisinde yaptığı hatadan dolayı pişmanlık duyan Hz. Yunus’un duasına⁹³ balığın karnından çıkarıp, kabak cinsinden bir bitkiyle şifasını vererek cevap vermişti.⁹⁴ Evlad isteyen Zekeriyya’ya⁹⁵ eşinin doğuma elverişli hale getirerek⁹⁶ ve meleklerin Yahya’yı müjdelemesiyle icabet etmişti.⁹⁷ Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi yardım talabinde bulunan Hz. Peygambere de Allah, bin melek indirmekle duasına icabet etmiştir.

Bu şekilde dua-icabet ilişkisine temas ettikten sonra ayetin ikinci bölümüne geçebiliriz. Allah, melekleri neden gönderdi? Enfal suresi 11. ayette bunun sebebi “Allah bunu ancak müjde olsun ve

⁸⁷ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 179.

⁸⁸ Kamer 54/10

⁸⁹ Hud 11/44, Kamer 54/12.

⁹⁰ Enbiya 21/76

⁹¹ Sâd 38/42

⁹² Enbiya 21/83-84

⁹³ Enbiya 21/87

⁹⁴ Enbiya 21/88, Saffât 37/143-146.

⁹⁵ Enbiya 21/89.

⁹⁶ Enbiya 21/90.

⁹⁷ Ali İmran 3/39.

onunla kalpleriniz itminana ulaşsın diye yapmıştı” şeklinde ifade edilmektedir. Yazar da bu gerçeği “*sadece müjde moral olsun diye*” şeklinde ifade etmektedir. Konuyu doğru bir zeminde tartışmak için şu soruya da cevap bulmak durumundayız. Yazarın iddia ettiği gibi Allah “*sadece müjde vermeyi*” murad ettiyse o zaman niçin “*ben bin meleklerle yardım edeceğim*” va’ dinde bulunmuştur? Esed’in ifade ettiği gibi Allah, daha önceden zaferi müjdelemiştir (54/45)⁹⁸ onu hatırlatarak müslümanların kalplerini itminana erdiremez miydi? Burada Tabatabaî’nin “*Yardım için gönderilen meleklerin müjde ve gönül rahatlığını sağlayan zahiri sebepler*”⁹⁹ olduğu düşüncesini hatırlatmak isteriz. Yapılan va’ din müjde ve motive fonksiyonunu asla göz ardı edemeyiz. Ancak söz konusu va’ din de gerçekleşmediği iddiasının, “Allah va’ dinden dönmez”¹⁰⁰ ayeti ile çeliştiğini düşünmekteyiz. Konuya “müjde” açısından baktığımızda meleklerin Hz. Zekeriyya’ya (a.s.) Hz. Yahya (a.s.) adında bir müjde verdikleri,¹⁰¹ ardından eşinin çocuk doğurmaya elverişli hale getirildiği¹⁰² ve bu şekilde Hz. Yahya’nın (a.s.) dünyaya geldiği haber verilmektedir. Aynı şekilde Kur’an’da Hz. İbrahim’e (a.s.) de melekler gelip çocuğu “müjdelemişlerdir”¹⁰³ ve bu müjde gerçekleşmiştir. Allah’ın rüzgârı “müjde” olarak gönderdiği, onun bitkileri dölediği,¹⁰⁴ müslümanlara rahmet kâfirlere de azap olduğu¹⁰⁵ zikredilmektedir. Allah müslümanlara cenneti de “müjdelemektedir”.¹⁰⁶ Şu halde Allah’ın va’ d ettiği bu müjdeyi gerçekleştirmeyecek, sadece müslümanları kulluğa teşvik etmek için yapıyor mu diyeceğiz?

Sonuç olarak Allah’ın iman edenleri meleklerle destekleme va’di, elbette müslümanlara bir müjdedir. Müslümanlar bilmektedir ki,

⁹⁸ Muhammed Esed, **Kuran Mesajı Meal-Tefsir**, Yeni Şafak, İstanbul 1999, I, 322.

⁹⁹ Tabatabaî, **el-Mizan fi Tefsiri’l-Kuran**, Camiatü’l-Müderresin fi’l-Hazati’l-İlmiyye, Kum, trs., IV, 9.

¹⁰⁰ Rum 30/6

¹⁰¹ Ali İmran 3/39

¹⁰² Enbiya 21/90

¹⁰³ Hud 11/69.

¹⁰⁴ Hicr 15/22

¹⁰⁵ Fussilet 41/16, Zariyat 51/41.

¹⁰⁶ Fussilet 41/30.

Allah va'd etti ise asla bundan dönmeyecektir ve mutlaka O'nun va'di gerçekleşecektir. Ayrıca bu yaklaşım müslümanların kalplerinin mutmain olması için yazarın iddia ettiği gibi sünnetullahın bir gereği olarak da zorunluluk ifade etmektedir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.)¹⁰⁷ ve Havarilerin¹⁰⁸ kalblerinin mutmain olması için va'dedilen şeyler gerçekleştirilmiştir.

V-İlahi Yardımla İlgili Bazı Ayetlerin Bağlamlarının Göz Ardı Edilmesi

Yazar, “Bu savaşlardaki başarıların Allah’ın yardımından öte, inançla kazanılan başarılar olduğunu, ‘gevsemeyin üzülmeysin inanıyorsanız en üstün sizsiniz’ ayetinin bunu ifade ettiğini, bu ayetin başarının inanarak, hedefe kilitlenerek olacağını belirttiğini” ifade ettikten sonra “burada müslüman olma şartının bile olmadığını” iddia etmektedir.¹⁰⁹

Yazar, görebildiğimiz kadarı ile çalışmasında kademeli olarak “Allah’ın yardımı” gerçeğini devre dışı bırakmaktadır. En sonunda da bu savaşların “Allah’ın yardımından öte” inançla kazanılan başarılar olduğunu iddia etmektedir. Yani yazara göre savaşlarda veya hayatta meydana gelen başarılar, dıştan bir müdahale sonucu değil, iç gayretin bir sonucudur. Diğer bir ifade ile insanın gayretinin bir sonucudur. Müellif her konuyu akli zemine indirmediği için “gevsemeyin üzülmeysin inanıyorsanız en üstün sizsiniz” ayetinde ifade edilen iman gerçeğini, inanç düzeyine çekerek, yardımın müslüman şartına bağlı olmadığını ayete rağmen ayete dayanarak iddia etmektedir. Yazarın ayetlerde Allah’ın yardım ettiğine dair açıkça zikredilen ifadeleri görmezlikten gelmesini veya te’vil etmeye çalışmasının nedenini anlamakta zorlanmaktayız. Çünkü âyetin muhatabı iman edenlerdir. Dolayısıyla inanmak burada inanç/güven anlamında değil iman etme anlamındadır. Hal böyle iken yazarın âyetin ifadesini ters çevirip “burada müslüman olma şartının bile olmadığını” iddia etmesi ve bu düşüncesine “nice az topluluklar nice çok toplu-

¹⁰⁷ Bakara 2/260

¹⁰⁸ Maide 5/112-115.

¹⁰⁹ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.181.

luklara Allahın izniyle galip gelmiştir” ayetini delil getirmesi bize göre tam bir tahrif örneğidir. Çünkü Allah, iman edenlere “Sizden sabreden yirmi kişi, iki yüz kişiye galip gelebilir. Sizden yüz kişi, inkâr edenlerden bin kişiyi yenebilir... sizden sabreden yüz kişi, iki yüz kişiye galip gelebilir. Sizden bin kişi, Allah’ın izniyle iki bin kişiyi yenebilir.”;¹¹⁰ “Allah, sizden iman edip salih amel işleyenlere onlardan önce gelip geçen milletleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzüne egemen kılacağını va’d etti...”;¹¹¹ “And olsun biz, Zikir’den sonra Zebur’da da yazdık ki yeryüzüne Salih Kulların varis olacaktır”¹¹² şeklinde iman edenlerin yeryüzünün sahipleri olacaklarını/üstün olacaklarını va’d etmektedir.

Görüldüğü gibi ayetlerde söz konusu va’d başkasına değil sadece “iman” edenleredir. Bilebildiğimiz kadarı ile Allah, Kur’an’ın hiçbir yerinde inkâr edenlere galip geleceklerine dair bir va’d’de bulunmamaktadır. Bilakis “Hak geldi batıl zail oldu. Batıl yok olmaya mahkûmdur.”¹¹³ “Ben ve elçilerim kesinlikle galip geleceğiz”¹¹⁴ buyurmaktadır. Ayrıca inkâr edenlere “Allah’a eş koşmalarından dolayı onların kalplerine korku salacağız”¹¹⁵ “İnkârcılar yeryüzünde gezip dolaşarak kendilerinden önce gelen kavimlerin sonlarının nasıl olduğuna bakıp da hiç düşünmezler mi Allah onların altını üstüne getirmiştir. Bu inkârcıların sonları da aynı olacaktır. Çünkü Allah, inananların mevlası’dır. Kâfirlerin ise Mevlaları yoktur.”¹¹⁶ “Yoksa inkârcılar, biz yenilmez bir toplum mu diyorlar. Hayır, bu topluluk bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır”¹¹⁷ şeklinde yok olacakları ifade edilmektedir. Bunlarla birlikte Allah, “Şayet Allah size yardım ederse, size kimse galip gelemeyiz, eğer o size yar-

¹¹⁰ Enfal 8/65-66.

¹¹¹ Ali İmran 24/55.

¹¹² Enbiya 21/105.

¹¹³ İsrâ 17/81, Sebe 34/49.

¹¹⁴ Mücadile 58/21.

¹¹⁵ Ali İmran 3/151. Mesela Kur’an’ın hiçbir yerinde müminlerin kalplerine korku salacağız ayeti yer almamakta bilakis müminlerin kalplerine sekinet indirdiğinden bahsetmektedir.

¹¹⁶ Muhammed 47/10-11.

¹¹⁷ Kamer 54/44-45.

*dımı kesiverirse ondan başka kim size yardım edebilir ki*¹¹⁸ buyurmaktadır. “...onlar öyle sıkıntı ve belalarla sarsıldılar ki Allah’ın rasulü ve iman edenler, Allahın yardımı ne zaman gelecek demişlerdir. İyi bilin ki Allahın yardımı yakındır.”¹¹⁹

Bütün bu ayetler bize Allah’ın yardımının/galibiyetin anahtarının “iman” olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰ Burada şunu da belirtmek gerekmektedir ki Allah’ın yardımının iman edenlere olması, müslümanların sebeplere sarılmamasını gerektirmemektedir.¹²¹ İşte yazarın gözünden kaçırdığı noktanın burası olduğunu düşünmekteyiz. Kur’an’a göre Allah’a tevekkül edenler, tevekkülün gereklerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Mesela yapabildikleri kadarı ile ordularının techizatını gerçekleştirmelidirler.¹²² Allah’a ve Rasulüne itaat ederek gevşememeli, güçlerini kuvvetlerini yok edecek tartışmalara girmemelidirler.¹²³ düşmanla karşılaştıklarında asla geri dön-

¹¹⁸ Ali İmran 3/160.

¹¹⁹ Bakara 2/214

¹²⁰ Bunun en somut örneği Hz. Yunus’un (a.s.) kavminin durumudur. “...Onlar iman edince bizde onlardan dünyada rezil eden azabı kaldırdık...” (10/97) Ayetten “iman etme”, azabın kaldırılmasında en büyük faktör olduğu sonucu çıkmaktadır. Diğer bir örnekte de Allah “eğer şu memleket halkı iman edip sakınsalardı göğün ve yerin bereket kapılarını onlara açardık. Ancak onlar vahyi yalanladılar biz de kazandıkları şeyden dolayı onları cezalandırdık.” (7/96) Görüldüğü gibi iman- nimet, inkar-külfet/azap ilişkileri ayette çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ayrıca müşriklerin “eğer Muhammed hak ise üzerimize taşlar yağdır” isteklerine karşı Allah’ın “sen onların içinde olduğun müddetçe ve onlar istiğfar dilediği müddetçe biz onlara azap edecek değiliz” (8/32) buyurması da konunun daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

¹²¹ Zülkarneyn de (a.s.) “Sebeplere sarılmaktadır.” (18/85, 89). Tabii bu sebep, Süleyman’ın (a.s.) emrine verilen rüzgar şeklinde olabileceği gibi bazen de Nuh’un gemisini yüzdürecek su olabilir.

¹²² Enfal 8/60, Ayrıca Tevekküle dair bkz. 10/ 83-85, 7/128-129, 11/53-56.

¹²³ Enfal 8/46. Mesela Uhud savaşı ile ilgili olarak Allah şöyle buyurmaktadır. “Allah va’dinde durdu. Onun izniyle kafirleri kırıp geçiriyordunuz. Ancak Allah size zaferi göstermişken gevşediniz ve bu hususta birbirinize düştünüz...” (3/152) Bu ayet konumuz açısından da çok önemlidir. Razi, ayette ifade edilen va’din ne olduğu hususunda bazı görüşler nakletmektedir. Burada söz konusu olan va’din ya “sabreder sakınırsanız Allah size beş bin melek indirir”; ya “Allah kendisine yardım edene yardım eder” (22/40); veya “kafirlerin kalplerine korku salacağım” 3/151

memelidirler.¹²⁴ Allahın üzerlerine sabır yağdırmasını ve ayaklarının hak yolda sabit kılmasını istemelidirler¹²⁵.

Bize göre Allah'ı devre dışı bırakarak zaferin Allah katından değil de maddi güce bağlayanların, bu düşüncelerinin ne kadar problemlili olduğunu Huneyn savaşı göstermektedir. Allah, bu savaşta müslümanların sayılarına ve maddi güçlerine güvenmelerinin, onları ne hale düşürdüğünü açıkça beyan etmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla zafer veya başarı Allah'a aittir.¹²⁷ Bu manada yardımın ve zaferin Allah'tan geldiğini Nasr suresi bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. ayrıca "*Bizim yolumuzda mücadele edenlere, elbette biz yollarımız açarız*"¹²⁸ ayeti aynı gerçeğe parmak basmaktadır.

VI-Kaynak Kullanmada Görülen Bazı Problemler

Azimli'nin makalesinde verdiği bilgilerle, bu bilgiler için zikrettiği kaynakları karşılaştırdığımızda yukarıda da görüldüğü gibi bazı sıkıntılarla karşılaştık. Şöyle ki, yazarın zikrettiği konuyla ilgili referans gösterdiği kaynakların açıklamalarını eksik naklettiğini fark ettik. Bazen görüşünü desteklemek için zikrettiği kaynakta yazarın iddiasını destekleyen bir yaklaşım bulamadık. Bazen iddiasına kaynak teşkil ettiğini beyan ettiği müfessirin veya tarihçinin görüşlerini yorumlamada yazarla aynı düşünceye sahip olamadık. Bazen de yazarın ileri sürdüğü görüşü destekler mahiyette zikrettiği kaynağın yazarın iddiasının tam karşısında bir görüş serdettiğine şahid olduk. Bu konuların örneğini aşağıda vermek istiyoruz.

İlk olarak konuyla ilgili verilen bilgilerde eksiklik olan örnekleri paylaşmak istiyoruz.

Azimli, Klasik İslam Tarihi kaynaklarından İbn İshak'a atıfta bulunarak "Meleklerin savaşa katıldıkları ile ilgili bir kaydın almadığını sadece şeytanın Sürakâ b.Malik şekline girip

va'dlerinden birinin olabileceğini nakletmektedir. Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, IX, 386.

¹²⁴ Enfal 8/16

¹²⁵ A'taf 7/126

¹²⁶ Tevbe 25-26

¹²⁷ Hud 11/88.

¹²⁸ Akebut 29/69.

savaşa teşvik ettiği ve melekleri görünce denize kadar kaçtığı...¹²⁹ nakledildiğini ifade etmektedir.

Oysa İbn İshak'a baktığımızda o, Bedir savaşını anlatırken yazarın da ifade ettiği gibi "Sürakâ" olayını anlatmaktadır. Ancak İbn İshak "İki ordu karşı karşıya geldiğinde"¹³⁰ ayetini "Allah'ın düşmanı, Allah'ın, Peygamber'in ve müminlerin üzerine meleklerden ordu göndermiş olduğunu görünce, kaçtı...."¹³¹ şeklinde açıklamaktadır. Bu ifadeden biz, yazar gibi İbn İshak'da Bedir savaşında "meleklerin savaşa katılmadıkları"ni gösteren bir kayıt bulunmadığı sonucuna varamadık. Bilakis, İbn İshak'ın da "Meleklerin, Bedir savaşında müslümanları desteklemek için indirildiği" görüşünü kabul ettiğini tespit ettik. Aksi halde iki ordunun karşılaşma anında "şeytanın gördüğü melekler ne iş yapıyordu" sorusu akla gelmektedir. Ayrıca bilindiği gibi İbn İshak'ın Sîresi'nin şu an elimizde bulunan nüshası eksiktir. Bununla birlikte İbn Hişam'ın, İbn İshak'ın çalışmasını özetlediği ifade de edilmektedir¹³². Bu sebeple konunun İbn Hişam'ın Sîresi'nden de takip edilmesinde fayda mülâhaza ediyoruz. O, İbn İshak'tan "Bedir savaşında bir bulutun yaklaştığını ve o buluttan at seslerinin duyulduğunu" nakletmektedir.¹³³ Yine o, İbn İshak'tan Bedir savaşında meleklerin beyaz sarıklı, Huneyn savaşında da kırmızı sarıklı olarak geldiklerini, sadece Bedir savaşında savaştıklarını diğer savaşlarda ise sayıca çok görülmeye yaradıklarını rivayet etmektedir.¹³⁴ Dolayısıyla biz, yazarın "İbn İshak'ta meleklerin savaşa katıldıklarına dair bir kaydın olmadığı" iddiasını doğru bir tespit olarak değerlendiremiyoruz.

Konuyla ilgili diğer bir örnekte ise Azimli "Hz. Peygamberin bile melekleri görüp görmediği konusunda tartışmaların olduğunu"

¹²⁹ Mehmet Azimli, "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi", **Journal of Islamic Research**, 2010, 21(3), s. 174

¹³⁰ Enfal 8/48.

¹³¹ İbn İshak, **Siretü İbn İshak**, tah. Muhammed Hamidullah, 1981. s. 285.

¹³² Mustafa Fayda, "İbn İshak" **DİA**, İstanbul, 1999, XX, 95,

¹³³ İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 633.

¹³⁴ İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 633-634.

belirterek bu düşüncesine Mevdudi ve Fazlurrahman'ı kaynak olarak göstermektedir.¹³⁵

Yazarın atıf yaptığı Mevdûdî, Necm sûresi 18. âyetin tefsirde konuyla ilgili, Hz. Peygamber'in Cebrâil'i görmesinde ihtilafın olmadığını, ihtilafın Allah'ı görüp görmediği hususunda olduğunu belirtmektedir. Yani Mevdûdî, Cebrâil'in görülmesi konusunda bir ihtilafın olmadığını ifade etmektedir.¹³⁶ Yazar, "*Fazlurrahmanın Cibril hadisi olarak meşhur olan bazı hadislerde olduğu gibi Cebrâil'in insan suretinde geldiği şeklindeki anlatımların birer kurgu olduğunu, bu tip kurguların 'Cebrâil senin kalbine indirdi' (2/97, 27/194) şeklinde gelen ayetlere ters düştüğünü belirttiğini*" ifade etmektedir.¹³⁷ Bunun yanında Fazlurrahman Tekvir sûresi 23. âyetini "...o onu (cebraili) apaçık ufukta gördü" şeklinde tercüme ederek Hz. Peygamberin Cebrail'i gördüğünü bizzat kendisi ifade etmektedir.¹³⁸ Dolayısıyla yazarın "*Hz. Peygamber'in bile melekleri görüp görmediği konusundaki tartışmalar*" şeklindeki iddiası bizzat kaynakları tarafından tekzip edilmektedir.

Ayrıca Fazlurrahman'ın Cebrâil'in insan suretinde gelmesinin "*Cebrâil senin kalbine indirdi' (2/97, 27/194) şeklinde gelen ayetlere ters düştüğü*" tezi ise bize göre mesnedsiz bir iddiadır. Biz, yazarın ve Fazlurrahman'ın ifadelerinden neye dayanarak bu sonuca vardığını tespit edemedik. Bize göre Cebrail vasıtasıyla vahyin, Hz. Peygamber'in kalbine inmesi, Hz. Peygamber'in onu insan suretinde görmediği anlamına gelmez. Ya da bu durum, Cebâril'in insan suretinde görülmesi ile çelişmez.¹³⁹ Ayrıca Cebrail'in Hz. Peygamber'in kalbine Kur'an'ı toptan bir anda indirdiğine dair bir delil de yoktur.¹⁴⁰ Bununla birlikte Kur'an'ın tamamının Hz. Peygamber'e Ceb-

¹³⁵ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.175

¹³⁶ Mevdudi, **Tefhimu'l-Kur'an**, VI, 20-23.

¹³⁷ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.175; Fazlurrahman, **İslam**, Ankara Okulu, Ankara, 1999, s. 57

¹³⁸ Fazlurrahman, **İslam**, s. 193.

¹³⁹ Hz. Meryem'e İsa'yı müjdelemek için gelen melek/ruh da insan şeklinde gelmişti. 19/17

¹⁴⁰ Bilakis Kuranın parça parça indirildiğine dair ayet mevcuttur. Furkan 25/32.

rail aracılığıyla geldiğine dair de kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Allah, “Bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder”¹⁴¹ buyurmaktadır. Dolayısıyla Allah, Cebrâil’i göndermeden de Hz. Peygamber’e vahyetmiş olabilir. Ayrıca Hz. Peygamber’e Kur’an’ın “Muhteşem görünümlü Cebrail’in öğrettiği”¹⁴² belirtilmektedir. Özellikle son yazdığımız ayette de ifade edildiği gibi Cebrail’in dış görünümünden bahsedilmektedir. Bu ayetten Cebrail’in insan şeklinde de görülebileceği sonucunu çıkartabiliriz veya en azından Cebrail’in insan şeklinde görülmesinin “Cebrail vahyi senin kalbine indirdi” ayeti ile bir tezatlık ifade etmediğini kanıtladığını düşünmekteyiz.

Azimlinin kaynaklarında gördüğümüz diğer bir problem de şudur. Onun benimsediği görüş için atıfta bulunduğu esere baktığımızda referans edilen alimin Azimli’nin iddiasının tam zıddını söylediğini tespit ettik. Bu konuya özellikle Razi’den yapılan açıklamaları örnek olarak verebiliriz.

Yazar, “bazı müfessirlerin Enfal 9-13, Ali imran 123-128 ayetlerde zikredilen meleklerin yardım meselesini Allah bunu size sırf bir müjde (moral) olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı” ibaresi çerçevesinde ele alarak bu savaşlarda meleklerin fiziki bir yardımı olmadığını ancak psikolojik ve moral yardımı söz konusu olduğunu belirttiklerin” ifade ettikten sonra bu düşüncedeki müfessirlerin başında Razi geldiğini belirtmektedir. Ona göre “Razi, ayetlerde bahsedilen yardımcı moral desteği, güven duygusu ve orduya bir zafer müjdesi anlamında olduğunu aksi halde meleklerin savaşa bizzat katılmadıklarını ayetteki esas anlamın bu olduğunu” belirtir. O, Razi’nin daha önceki bir takım müfessirlerin bu konudaki benzer görüşünü aktararak “meleklerin savaşmadıkları ancak müjde için geldikleri” şeklindeki görüşünü her iki ayet grubunu yorumlarken de verdiğini belirtmektedir.¹⁴³

Şimdi durumun, yazarın ortaya koyduğu şekilde olup olmadığını tartışalım. Razi, Enfal suresi 9 ve 10. ayetleri tefsir ederken meleklerin savaşıp savaşmadığı meselesine değinir ve burada meleklerin

¹⁴¹ Şûra 42/51

¹⁴² Necm 53/6.

¹⁴³ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s.178.

müslümanlara yardım maksadıyla indirilmesini bir müjde olarak ifade eder. Bununla birlikte o, meleklerin savaşmak için değil¹⁴⁴ müslümanlara destek ve takviye gayesiyle indirildiğini belirtir.¹⁴⁵ Ayrıca o, meleklerin müminlere, onların tanıdığı kimseler şeklinde göründüklerini ve onlara muzafferiyet, fetih ve zafer hususunda yardım ettiklerini de nakleder.¹⁴⁶ Razi, bu konudaki ayrıntılı açıklamaları Ali İmran suresinde yaptığını ifade eder.¹⁴⁷ Razi, Ali İmran sûresi 124. âyetin tefsirinde, söz konusu üç bin veya beş bin melek indirilme va'dinin Uhud'da mı, yoksa Bedir'de mi gerçekleştiğini tartışır. Görebildiğimiz kadarı ile o, burada fiili olarak meleklerin yardımından bahsetmekte olup moral yardımına hiç değinmemektedir. Ayrıca meleklerin fiilen savaşıp savaşmadıkları konusunu ele alarak, tefsir ve siyer alimlerinin Allah'ın Bedir günü melekleri indirdiği ve meleklerin kafirlerle savaştığı hususunda icma ettiklerini belirtir. Sonra da İbn Abbas'tan "Melekler, Bedir gününden başka bir günde savaşmamışlardır. Bedir'in dışındaki savaşlarda ise sadece sayı ve destekçi olarak bulunuyorlar, ne savaşıyorlar ne de vuruyorlardı" naklini yapmaktadır. Ayrıca İbn Ömer'den nakledilen "Kureyş Uhud'dan döndüğünde meclislerinde başarılarını konuşuyor ve şöyle diyorlardı. Biz, Bedir gününde gördüğümüz alaca atları, beyaz adamları Uhud'da görmedik..." naklini yaptıktan sonra ortaya atılan bu şüpheyi ve yazarın aşağıda konuyla ilgili ileri süreceği itirazları, Allah'ın kemaliyle karşılaştırıldığında böyle bir şüpheye yer kalmayacağını belirtir. Bununu de Allah, bütün varlık alemine kadir olduğu için istediğini yapar, her türlü ihtiyaçtan münezzehe olduğu için dilediği her şeye hükmeder şeklinde açıklamaktadır¹⁴⁸.

Görüldüğü gibi yazarın iddiasının aksine Razi, Allah'ın gökten Bedir'de bin melek; Uhud'da (üç bin veya beş bin) melek indirdiğine

¹⁴⁴ Razi, **Tefsir-i Kebir**, XI, 271.

¹⁴⁵ Razi, **Tefsir-i Kebir**, XI, 263-265, 270.

¹⁴⁶ Razi, **Tefsir-i Kebir**, XI, 271

¹⁴⁷ Razi, **Tefsiri Kebir**, XI, 263.

¹⁴⁸ Razi, **Tefsiri Kebir**, VII,49-50.

inanmaktadır¹⁴⁹. Ayrıca o, Bedir’de meleklerin savaştığına ve bu konuda gelen rivayetlerin mütevatir olduğunu da belirtmektedir.¹⁵⁰

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Razi bir başka ayetin tefsirinde “İblis, bu savaşta hazır bulunduyorsa niçin müşrikler, zafere ulaşamadılar?” şeklinde bir itiraz karşısında İblisin, müslümanların ordusu için de bin meleklerle birlikte olan Cebrail’i gördüğü ve bundan dolayı korkarak kaçtığı şeklinde¹⁵¹ cevap verileceğini belirterek meleklerin yardım için indiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca Azimli, Razi’nin “*Ebu Bekr el-Esamm’ın meleklerin fiziki olarak savaşmadıkları konusundaki görüşünü nakleder*” dedikten sonra ilgili alıntıyı yapmaktadır. Biz burada söz konusu alıntıyı özetleyerek naklediyoruz: “...Binaenaleyh Cebrail Bedir gününde hazır bulunduyorsa müslümanların kafirlerle savaşmasına gerek yoktu, eğer melekler savaşmışlarsa ve eğer insanlar, onları görmüşlerse onları ya insan suretinde görmüşlerdir, veyahut da başka surette, birincisini kabul edersek, Hz. Peygamber’in ordusunda müşahede edilen miktarın meleklerin sayısından dolayı üç bin veya daha fazla olması gerekirdi ki hiç kimse bunu söylememiştir. Ayrıca bu durum, ‘sizi de onların gözlerinde azaltıyordu’ ayetine ters düşer...”¹⁵²

Yazar bu alıntıyı yaptıktan sonra Razi’nin görüşünü nakletme ihtiyacı duymaz. O, bununla sanki Razi de bu görüşü paylaşıyormuş izlenimi vermektedir. Oysa Razi yukarıda iktibas edilen görüşü serdettikten sonra bu tür iddia sahipleri için “**Bil ki böyle bir şüphe ancak Kur’an’ı ve nübüvveti inkâr eden kimseye yakışır. Ama Kur’an’ı ve peygamberliği kabul eden kimseye böyle bir şey söylemesi hiç mi hiç yakışmaz. Kur’an nassının bunu belirtmiş olması, rivayet edilmiş olan haberler de mütevatir derecesine ulaşmış olması sebebiyle Ebu Bekr el-Esamm’ın bunu inkâr etmemesi gerekirdi**”¹⁵³ şeklinde asıl kanaatini ortaya koymaktadır.

¹⁴⁹ Razi, **Tefsiri Kebir**, VII, 45-49.

¹⁵⁰ Razi, **Tefsiri Kebir**, VII, 50.

¹⁵¹ Razi, **Tefsiri Kebir**, XI, 333.

¹⁵² Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 178.

¹⁵³ Razi, **Tefsiri Kebir**, VII, 50.

Görüldüğü gibi mesele yazarın iddia ettiği gibi gözükmemektedir. Şu halde yazarın Razi'nin Ebu Bekr el-Esamm'ın görüşü hakkındaki bu açıklamasını ve meleklerin indirilme meselesi ile ilgili bilgileri toplu olarak ortaya koy(a)maması onun ilmi objektifliğini tartışır hale getirmektedir.

Yazar Reşit Rızadan da ayetlerde geçen ilahi yardımın müjde niteliğinde olduğunu ve bu yardımların maddi değil, manevi olarak kalplere moral verdiğini nakletmektedir.¹⁵⁴ Reşit Rıza söz konusu ayetlerde yardımın müjde niteliğinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak "Şeytanın ben sizin görmediklerinizi görüyorum" şeklindeki Enfal suresi 48. ayetin tefsirinde "İki ordu karşılaştığında şeytan korktu ve Allah, melekleri müslümanlara destek için gönderdiğini gördüğünde durumdan ümidini kesti"¹⁵⁵ şeklinde tefsir etmektedir. Görüldüğü gibi Reşit Rıza da Allah'ın gökten melekler indirdiğini ve şeytanın bunu gördüğünü kabul etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde görünmeyen ordu ifadesi ile de bu bilgi örtüşmektedir. Ayrıca Reşit Rıza Meleklerin kafirlerin yüzlerine ve sırtlarına vura vura canlarını alırken bir görseydin..." mealindeki Enfal suresi 50. ayetini "Ey dinleyen veya okuyan, meleklerin kâfirlerin Bedir savaşında veya diğer savaşlarda canlarını sırtlarına ve başlarına vura vura aldıklarını bir görseydin" şeklinde tefsir etmektedir.¹⁵⁶ Görüldüğü gibi Reşit Rıza meleklerin her ne kadar bilfiil çarpışmadıklarını ifade etse de kâfirlerin öldürülme anında görünmeseler de meleklerin fonksiyonunu reddedememektedir. Ayrıca o, Ahzab suresi 9. ayetin tefsiriyle ilgili olarak, meleklerin kâfirlerin kalplerine korku salmak, müminlere destek olmak ve onların kalplerini sabit kılmak için indirildiğini beyan etmektedir.¹⁵⁷

Kaynaklarla ilgili karşılaştığımız diğer bir problem, bazı kaynaklarda verilen bilgilerin yorumlamasında yazarla aynı sonuca varmamızdır. Mesela Yazar, Mevdudi'den "meleklerin savaşta ve öldürme işlerinde bilfiil görev almadıklarını fakat muhtemelen Müs-

¹⁵⁴ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 179.

¹⁵⁵ Reşit Rıza, **Menar**, X, 26.

¹⁵⁶ Reşit Rıza, **Menar**, X, 29

¹⁵⁷ Reşit Rıza, **Menar**, X, 373.

lûmanların darbelerinin etkili ve isabetli olmasına yardım ettikleri” görüşünü nakletmektedir. Yazar bu alıntıdan “Meleklerin bu savaşlarda fiilen yardımda bulunmadıkları” sonucuna varmaktadır. Burada, Mevdudi’nin söz konusu ifadelerinden yazarın çıkardığı sonuçta biz ulaşamamaktayız. Zira Mevdudi, meleklerin kafirlere karşı bilfiil çarpışmadıklarını söylemektedir. Yoksa müslümanlara yardım etmedikleri iddiasında değildir. Müslümanların düşmanlarına indirdikleri darbelerinin etkili ve isabetli olmasına yardım etmeleri, herhalde meleklerin savaşa bilfiil iştirak etmelerini gerektirir. Nitekim “Attığın zaman sen atmamıştın Allah atmıştı...” ayetini de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.¹⁵⁸

Konuyla ilgili son olarak yazarın Hamidullah’ın da “*meleklerin Müslümanlara yardımının moral vermek için olduğu görüşünü kabul ettiği*” iddiası üzerinde durmak istiyoruz.¹⁵⁹

Hamidullah “Kur’an’da ifade edilen savaşlarda Müslümanların yanı başında çok sayıda meleğin de savaşa katıldığından bahsedilir” dedikten sonra Ali İmran 123-126, Enfal 9, Tevbe 26, Ahzap 9. ayetlerini verir. Sonra da Ali İmran suresi 124-126. ayetlerini naklettikten sonra şu açıklamayı yapar. “*Bir tek meleğin gücü, yeryüzünün altını üstüne getirmeye yeterli olduğuna göre herhalde burada olduğu gibi çok sayıda meleğin Bedir’de çıkagelmesi, sırf Allah rızası için Resulullah ve sahabiler tarafından gerçekleştirilen bu harplerin, ululuk ve kudsiyetinin büsbütün müşahhas bir hale getirmek gayesine matuftur. Ayetteki ‘Allah, bunu size sadece bu sevinçli, bu müjdeli haberi vermek için yaptı’ ifadesi aynı noktaya işaret etse gerektir*”.¹⁶⁰ Biz, Hamidullah’ın bu ifadelerinden yazar gibi sadece moral vermek için gönderildiği düşüncesine sahip olduğunu düşünmemekteyiz.

¹⁵⁸ İbn Kayyim, **Zadü'l-Mead**, III, 226. Reşit Rıza’da Razi gibi ayetin tefsirinde Hz. Peygamberin yerden bir avuç toprak alıp kafir ordusu üzerine savurduğunu bunun üzerine müşriklerin gözlerinin ve ağızlarının toprakla dolduğunu (Razi, **Tefsir-i Kebir**, XI, 277, 279) naklettikten sonra ilgili rivayetlerle ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır. “bu rivayetler sahih mertebesine ulaşmasa da karinelerle birlikte delil teşkil etmektedir.” Reşit Rıza, **Menar**, IX, 516 Ayrıca Reşit Rıza Hz. Peygamberin elinden meydana gelen bu olayın Hz. Musa’nın asasını yer attığında yılan şeklinde döndüğü olaya benzetmektedir. Reşit Rıza, **Menar**, IX, 517

¹⁵⁹ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s. 179.

¹⁶⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, 225-226.

Bize göre Hamidullah, bir tane meleğin gönderilmesi bile kâfi gelecek iken, bin meleğin destek kuvvet olarak gönderilmesinin, bu savaşların Allah katındaki değerine işaret ettiğini ifade etmektedir. Elbette meleklerin destek kuvvet olarak gönderilme haberi, müslümanlar için moral kaynağı olacaktır. Fakat aynı zamanda müslümanlar, Allah'ın yardımını müşahhas bir şekilde görmüş olacaktır.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere yazar bize göre kaynakların bilgilerini tam olarak vermemektedir ve ne yazık ki onların söylemediklerini, kendi görüşüne göre söyletme gayreti içerisinde görmektedir. Razi'nin verdiği bilgilerin bir kısmını vermesi diğer kısmını da görmezlikten gelmesi ise onun konuya çok da objektif yaklaşmadığını ve ilmi titizlikten yoksun olduğu izlenimi vermektedir.

Burada kaynaklarda karşılaştığımız diğer bir probleme değinmek istiyoruz. Biz, bazı yerlerde de yazarın alıntı yaptığı bilgiyi, kaynak olarak zikrettiği eserde bulamadık. Bu bağlamda Yazar, "*Savaşa gelen meleklerin insan suretinde görüldüğüne göre bu yabancı savaşçıların, sahabilerin neden dikkatini çekmediğini*" sorduktan sonra "*Hz. Peygamber'in müslümanların savaş sırasında birbirilerini tanıyabilmeleri için (Vakıdi) 'ehad ehad' şeklinde parola öğrettiğini (İbn Hişam), bu parola ile aralarında müslüman olduklarının anlaşılacağını*" ifade ettikten sonra "*meleklerin her şeyini anlatan sahabiler, bu bilinmeyen adamalara parolayı neden sormadılar*" şeklinde itiraz etmektedir.¹⁶¹

Bu noktada yazar "*bu bilinmeyen adamalara parolayı neden sormadılar?*" şeklinde itiraz etmektedir. Fakat itiraz sahibi savaşta birbirini tanımayan sahabenin olup olmadığını ve savaşta tanımadığından dolayı bir sahabinin diğer sahabeye parola sorduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Yazarın ifadelerinden -sanki böyle bir durum varmış gibi yani -sahabe kendi aralarında savaş esnasında birbirlerine parola sordukları izlenimini verse de biz yazarın da kaynak olarak kullandığı eserlerde böyle bir bilgiye rastlamadık.¹⁶²

¹⁶¹ Azimli, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi**, s 175

¹⁶² İncelediğimiz kaynaklarda sadece Hamidullah, Burhanneddin el-Merginani'ye dayanarak Ahzap savaşında karanlık bir gecede iki müslüman devriyenin birbirleriyle çarpıştıklarını ve parola sayesinde

Yazarın bu itirazı kendi içinde tutarlı görünmemesine rağmen bu yönü bir tarafa bırakarak asıl konumuzu ele almak istiyoruz. Azimli Vâkidi'yi kaynak göstererek “*üniforma olmadığı için müşriklerle aynı elbiseyi giyen müslümanlara savaş sırasında birbirlerini tanıyabilmeleri için parola öğretildiğini*” ileri sürmektedir. Biz, Vâkidi'nin konuyu ele alırken Muhacilerin, Hazreçlilerin, Evslilerin ve Rasulullah'ın Bedirdeki parolalarının ne olduğunu ifade ettiğini gördük¹⁶³ ve yazarın iddia ettiği “*savaş sırasında birbirlerini tanıyabilmeleri için bir parola öğretildiği*” bilgisine ulaşamadık.

Yine yazarın İbn Hişâm'ı kaynak olarak verdiği “*ehad ehad şeklinde olan bu parola ile aralarında anlaşacaklardı ve bu parolayı bilen müslüman olduğu anlaşılacaktı*” bilgisini de İbn Hişâm da bulamadık. Sadece İbn Hişâm'ın konuyu anlattığı yerde Bedir'de müslümanların parolasının “ehad ehad” olduğunu tespit ettik.¹⁶⁴ Bize göre yazar, bu parolaların fonksiyonu ile ilgili yukarıda naklettiği bilgilerin kaynağını daha sağlam zeminde tartışması gerekirdi. Mesela Hamidullah, müslümanlar birbirlerini yüksek sesle söyledikleri parolalardan ayırt ettiklerini iddia ederken bunun bir sır olmadığını da ifade etmektedir¹⁶⁵. İbnü'l-Kayyim da Hz. Peygamber'in ashabına tanınmaları için parola öğrettiğini ifade ederken, bazen “Öldür”, bazen “Ya Mansur” bazen de “Hâ, mîm, yardım alamazlar” olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶ Tabii parolaya müslümanların

savaşmayı bıraktıklarını naklettiğini bulabildik. Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 74.

¹⁶³ Vakidi **Megazi**, I, 72. Burada şunu da ifade ettim ki Vakidi, Resullulah'ın Bedir'de parolasını “ya mansur öldür” olarak açıklamaktadır

¹⁶⁴ İbn Hişâm, **Sire**, II, 635. Asım Köksal da kaynaklardan sadece Bedirde müslümanların parolası şunlardır şeklinde vermiştir. Asım Köksal, **Hz. Muhammed ve İslamiyet**, Işık yay. İstanbul, 2007, III, 308

¹⁶⁵ Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, (çev. Nazire Erinç Yurter), Yeni şafak, s. 41. Burada parolayı sadece “birbirini tanımak” gayesine indirirsek o zaman şöyle bir soru akla gelebilir. “madem parola müslümanların birbirlerini ayırt etmek için söylenen bir şifre o zaman gizli olmamasının anlamı ne?” veya “o mahşeri yerde müslümanlar birbirlerini mi tanımaya çalışacak yani kılıç darbesi indirmeden karşdakine parola mı soracak” Bu mesele de bizce tartışılması gereken diğer bir konudur.

¹⁶⁶ İbnü'l-Kayyim, **Zadü'l-Mead**, İklim, (Çev. Heyet), İstanbul, 1989, III, 132. İbnü'l-Kayyim konuyla ilgili rivayetlerin değerlendirmesini de yapmaktadır.

birbirlerini tanınması için söylenen sözler şeklinde yüklenen anlamın bir yorumdan ibaret olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Mesela Hendek savaşında “Hâ, mîm yardım alamazlar”¹⁶⁷ şeklindeki parolanın, iki ordunun hendek gibi engelle ayrıldığı bir savaşta, müslümanların birbirilerini tanınması veya diğerlerinden ayırt edilmesi için kullanıldığını iddia etmek, pek de makul görülmemektedir. Bu parolalarının müslümanların birbirlerine güç vermesi bir de birbirlerini motive etmesi için söylenmiş olmasının daha akla uygun olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Hamidullah, müslümanlar birbirlerini yüksek sesle söyledikleri parolalardan ayırt ettiklerini iddia ederken, diğer taraftan müslümanların bir üniforma eğilimi içinde olduğunu, Kur’an’da Bedir savaşı ile ilgili ayetlerde geçen “işaretleyen meleklerle” (3/125) dikkat çekmektedir. O, kaynaklardan Hz. Peygamber’in “Ey Müslümanlar! Allah’ın sizlere yardımcı olarak gönderdiği melekler, ayırıcı işaretler taşımaktadırlar. Bu nedenle sizler de ayırıcı işaretler taşıyın...” buyurduğunu ve bu savaşta ayırt edici olan şeyin miğfer ve başlık üzerine konulan yünden püskül olduğunu nakletmektedir.¹⁶⁸ Bu bilgilerin yanında İbn Hişâm’ın “Bedir günü meleklerin beyaz sarıklı olmasının ayırıştırıcı bir özellik”¹⁶⁹ olduğunu nakletmesi de önemli bir husus olarak kaydedilebilir.

Ayrıca yazarın “niye parola sormadılar” şeklinde ileri sürdüğü itirazı Vâkidi’nin ifade ettiği gibi “melekler, müminlerin tanıdığı arkadaşları şeklinde gelmiştir” şeklinde de cevap verilebilir.¹⁷⁰

SONUÇ

Kur’an’da Allah’ın yardımının ve zaferinin müslümanların yanında olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu yardımların bazıları mutlak olarak ifade edilirken bazıları sabır ve sakinme şartına

¹⁶⁷ İbn Kayyim, **Zadü'l-Mead**, III, 312.

¹⁶⁸ Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 41-42

¹⁶⁹ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 633. Vakidi de Bedir günü meleklerin beyaz sarıklı, Ebu Dücané'nin de kırmızı sarıklı olduğunu nakletmektedir. Vakidi, **Meğazi**, I, 77.

¹⁷⁰ Vakidi, **Meğazi**, I, 79; Razi, **Tefsiri Kebir**, XI, 271. İbn Kesir, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, II, 427

bağlanmaktadır. Kur'an'da "sünnetullah" Allah'ın toplumlara uyguladığı yasadır. Yani bir kavim iman ederse onlara bereket kapıları açılmakta, inkar ederse, o, Allah'ın görünür-görünmez ordularıyla azaba çarptırılmaktadır. Mesela, Sünnetullah gereği inkar etmelerinden dolayı bazı kavimler su, bazısı rüzgar, bazısı ses, bazısı yağmur, bazısı meleklerin müdahalesiyle helak olmuşlardır. Bu sünnet gereği olarak Allah'ın Bedir savaşında Müslümanları meleklerle, uyku ve yağmurla desteklediği ifade edilmektedir. Azimli'nin meleklerin, müslümanları destelemek için indirildiği düşüncesini çürütmek için ileri sürdüğü sünnetullah iddiasının oldukça zayıf bir argüman olduğunu düşünmekteyiz. Hatta bu iddianın Kur'an'la çeliştiği, helak olan kavimlerin kıssaları incelendiğinde anlaşılmaktadır.

Akleden kalbe bu yardımı mantık açısından kabul ettirmeye çalışan İslamoğlu öncelikle bu va'd edilen yardımın maddi mi yoksa manevi mi olduğunu tartışmaktadır. O, ayette ifade edilen "Allah size sırf müjde olsun diye bunu yaptı" ifadesine dayanarak, Allah'ın bu yardımının manevi boyutuna dikkat çekmektedir. Enfal suresi 12. ayetinin "Ondan sonra gökten bir ordu indirmedik. Zaten indirecek de değildik." şeklindeki Yasin suresi 28. ayeti çerçevesinde değerlendirilmesini ifade ederek, Allah'ın gökten bir ordu indirmediğini belirtmektedir. Bu şekilde o, has olan bir durumu mutlaklaştırarak konuyu açıklamaktadır. Ancak suyu, rüzgârı Allah'ın ordusuna dâhil ederek düştüğü çelişkinin farkına varmamaktadır. Yani Allah, gökten bir ordu indirmeyse Nuh kavminin, Lut kavminin, Firavunun ne ile helak olduğu konusu ne yazık ki açıklanmaya muhtaç görünmektedir. Ayrıca "Allah, gökten bir ordu indirmediyse o zaman neden müslümanlara bin melek göndereceğini va'd etmiştir" problemi de çözüm bekleyen diğer bir husustur. Bu durum Allah için "beda" veya sözünden dönmek anlamına gelmez mi? İslamoğlu'nun mealinde ne yazık ki bu soruların cevabını bulamadık.

Görebildiğimiz kadarı ile Azimli, makalesinde Allah'ın müslümanları meleklerle destekleme meselesini kademeli olarak aklileştirme gayreti içerisindeydi. Yani önce bu yardımın sırf müjde boyutuna dikkat çekerek, sanki bin melekle yardımın müslümanlara sadece müjde olsun diye verildiğini iddia etmektedir. Ancak burada

Allah'ın va'dinden dönmeyeceği konusuna hiç değinmemektedir. Sonra Allah'ın Müslümanları temizlemek ve onları itmi'nana ulaştırmak için yağdırdığı "yağmur"un mevsimin bir gereği olarak izah etmektedir. Allah'ın açıkça yağmuru müslümanlara fayda sağlaması için yağdırdığını beyan etmesine rağmen Yazar, sanki onun her iki tarafı da aynı derecede etkilediğini savunmaktadır. Bize göre meleklerin indirilmesinde müjdenin gerekçesini görmezden gelen yazar, burada da gerekçesini bırakıp sadece sonucu göz önünde bulundurmaktadır. Müslümanları kaplayan "Uyku" meselesine ise hiç temas etmemektedir. Yazar, Hendek savaşında Allah'ın özellikle müşriklerin üzerine gönderdiğini ifade ettiği "rüzgâr"ın Huzeyfe'ye dayanarak soğuşun ve rüzgarın her iki tarafı da vurduğunu ifade etmektedir. Tabii burada yağmurun mevsim gereği yağdırıldığını unutmamak gerekir. Yazarın, soğuşun ve rüzgarın her iki tarafı da etkilediğine dair Huzeyfe rivayetine temas ederken her ne hikmetse aynı rivayette geçen Huzeyfe'nin "Rüzgarın ve Allah'ın ordularının müşrik ordusuna ne yaptığına şahid olduğu" bölümü ve "Düşman hattına sanki hamamda imiş gibi gidip geldiği" haberini görmezlikten gelmesi ve bunu değerlendirmemesi onun rivayetlere ve konuya nasıl yaklaştığını göstermektedir.

Müellif'in rivayetleri tenkit edilmiş şeklinde de bize göre bazı problemler göze çarpmaktadır. Görebildiğimiz kadarı ile birbiriyle çelişmiş gibi görünen iki farklı rivayeti ele alıp ikisini de reddetmekte veya rivayeti bir ayetle karşılaştırıp ayetle çeliştirerek reddetmektedir. Yazarın özellikle birbiriyle çelişmiş gibi duran iki rivayete yaklaşımının problemleri olduğunu belirtmek isteriz. Bununla birlikte hadisleri/rivayetleri Kur'an'a arz meselesinin ne kadar hassas bir konu olduğunu vurgulamak isteriz. Karşılaşılan ilk ayetle kesin bir hüküm verilmeyip Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde değerlendirme yapmak daha ilmi ve tutarlı bir yöntemdir. Nitekim yazarın makalesinde gördüğümüz en büyük eksiklik bize göre bu noktadadır. Yani Bedir savaşında bin melek indirildiğini ifade eden rivayeti "*Sizi de onların gözünde azaltıyoruz*" ayeti ile çeliştirip, rivayeti cerh ederken, aynı konuyu ifade eden "*Kâfirlerin iman edenleri iki kat/kendilerinin iki kat gösterildiği*" ayetine hiç temas edilmemesi kanaatimizce önemli bir eksikliktir.

Yazarın çalışmasında ele almak istediğimiz diğer bir konu da kaynaklardan faydalanma yöntemidir. Yazar, düşünce sisteminin önemli bir parçası olan Huzeyfe rivayetini İbn Hişam ve Taberi'den vermektedir. Ancak biz, yazarın iddia ettiği Huzeyfe'nin "Bizim üzerimize boşalttığı gibi onların üzerine da soğuk boşaltmaktadır" sözünü dipnot gösterdiği İbn Hişam ve Taberi de bulamadık. Gösterilen kaynaklarda yazarın düşüncesinin aksine, Huzeyfe'nin "Allah'ın ordularının ve rüzgârların müşrik ordusuna ne yaptığını gördüğü" rivayeti mevcuttur. Kaynakların söylemediği bilgileri söyletiren yazar, kaynakların konuyla ilgili verdiği önemli bilgileri görmemekte, eleştirmek için dahi olsa değerlendirmekten kaçınmaktadır. Bu da ilmî objektiflikten uzaklaşılmasının bir göstergesidir. Ayrıca Raziden yapılan alıntılardaki çarpıtmalar veya eksiklikler makalenin ilmî değerini tartışma konusu haline getirdiğini düşünmekteyiz.

Sonuçta meleklerin yardımı meselesi iman dairesi içerisinde değerlendirmek zorunda olduğumuz bir konudur. Allah'ın va'd'i çerçevesinde ele alındığında Allah bin melek indireceğini söz vermektedir. Bu sözü de müslümanlara müjde vermek ve onların kalplerinin itmi'nana ulaşması için verdiğini beyan etmektedir. Evet, bu söz müjde içermektedir ancak aynı zamanda bin meleğin de indirilmesini gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Tah. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-Risale,1990.
- Asım Köksal, **Hz. Muhammed ve İslamiyet**, Işık yay. İstanbul, 2007,
- Azimli, **Siyeri Farklı Okumak Mekke Yılları**, Ankara Okulu, Ankara 2008
- Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri**, Bayraklı Yay. İstanbul, 2001
- Beyhaki, **Delailü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvali's-Şeria**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tr.
- Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, Mektebetü Dâri Bâz, 1994.
- Buhari, **Camiu's-Sahihî'l-Muhtasar**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1987.

- Cessâs, **Usulü'l-Fıkh: el-Müsemma el-Fusûl fi'l-Usûl**, (Thk. Casim en-Neşemî), Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Küveyt, 1994
- Fazlurrahman, **İslam**, Ankara Okulu, Ankara, 1999,
- Hakim, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, (çev. Nazire Erinç Yurter), Yeni Şafak
- İbn Aşur, **et-Tahrir ve't-Tenvîr**, Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İbn Hibban, **Sahihu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Daru İbn Kesir, Yrs. Trs.
- İbn İshak, **Siretü İbn İshak**, tah. Muhammed Hamidullah, 1981
- İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Daru Sadr, Beyrut, trs.
- İbn Seyyidunnasr, **Uyunu'l-Eser fi Fununi'l-Meğazi ve's-Şemail ve's-Siyer**, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1414.
- İbnü'l-Kayyim, **Zadü'l-Mead**, İklim, (Çev. Heyet), İstanbul, 1989
- Kurtubi, **el-Cami li Ahkami'l-Kuran**, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire, 1964.
- Maverdi, **en-Nüket ve'l-Uyun**, Daru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, trs.
- Mehmet Azimli, "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi", **Journal of Islamic Research**, 2010, 21(3), ss. 172-83
- Mevdudi, **Tefhimu'l-Kur'an**, İnsan, İstanbul, 1991
- Muhammed Esed, **Kuran Mesajı Meal-Tefsir**, İşaret, İstanbul, 1999
- Muhammed Gazali, **Fıkhü's-Sire**, Risale, İstanbul, 1991
- Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, İrfan, İstanbul, 1993
- Mustafa Fayda, "İbn İshak" **DİA**, İstanbul, 1999
- Mustafa İslamoğlu, **Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal- Tefsir**, Düşün, İstanbul, 2010, ss, 311-312, 876, 897, 1018.
- Müslim, **el-Camiu's-Sahih müsamma Sahihu Müslim**, Dâru'l-Cil, Beyrut.
- Nesai, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.
- Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1420

- Reşit Rıza, **Tefsîru'l-Menar**, Heyetü'l-Mısriyye, 1990.
- Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuk Neş. İstanbul
- Tabatabaî, **el-Mizan fî Tefsiru'l-Kuran**, Camiatü'l-Müderrisin fî'l-Hazati'l-İlmiyye, Kum, trs.
- Taberi, **Camiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an**, Tah. Ahmed Mahmud Şakir, Müessestü'r-Risale, 2000, yrs,
- Taberi, **Tarihu'l-İmam ve Mulûk**, Tah. Muhammed Ebul Fadl İbrahim, Beyrut, trs.
- Vakidi, **el-Meğazi**, Dâru'l-A'lemî, Beyrut, 1409.
- Zemahşeri, **el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl**, Dâru'Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1407.